

MODRA
OPTICA
LETO
VI

LETO 1934/35

ŠTEV. 11

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

OKTOBER

Božo Vodusek: Soneti

Milena Mohoričeva: Simon Jenko

Bogomir Magajna: Francka Srobotova

Ivo Grahor: Zgodba o nesrečnem avtorju

Zapiski:

Novo delo o svetovni vojni (*Peter Donat*)

Kulturo je treba obraniti (*S. Leben*)

Razno

SONETI

BOŽO VODUSEK

JUDEŽ

Sedeč za mizo z njim se je rotil
učitelju, da ga ne zapusti;
še isti dan, ko se je mrak storil,
je vodil rablje z meči in vrvmi.

Narekoval mu je nesramen up,
rojen iz strahopetne nemoči,
da ga vkljub svoji izdaji preslepi,
zato je izbral za znamenje poljub.

Bil je spoznan, en sam pogled oči
ga je pognal od žrtve proč v obup;
obešenemu se je drob izlil,

požrli so ga jastrebi in psi,
pomladni dež je usmiljeno izmil
smradljive ostanke blata in krvi.

AJAS

Ko so štrleli meči vanj kot stene
od vseh strani, zavrgel je pomoč,
ponujano od boginje Atene,
prešerno samo vase upajoč.

Ni mu koristila pozneje noč,
da bi s krvjo izgubo dragocene
oprave maščeval, ker je od njene
roke bil zapeljan v še globljo noč.

Zaman je tratil svojo divjo moč
nad ovcami v zasluženi slepoti;
sovražniki so se skomigajoč

ognili njim namenjeni togoti;
spoznal je, kaj počne, preklinjajoč
se je zabodel, da bi ušel sramoti.

DVOUMNI JUNAK

Pijanec, žrtev nočnega prepira,
ki komaj čuti, da so ga oklali,
se ves umazan in krvav kobali
po cesti, pada in se spet pobira.

Vsak ogel ga usmiljeno podpira
in luna v mlaki se prijazno šali:
Eh, kakšni ptiči so te pa skljuvali?
Komarji, pravi, in ne ve, da umira.

Ti, moja malo razglašena lira,
glej, tvojim strunam pravega junaka
sem našel v njem, ki se proslavi upira.

Ta, ki šaljivo robec v kri pomaka
in misli, da je dež, se ne ozira
na to, zakaj je tekla, kaj ga čaka.

PONESREČENA SMRT

Namenil se je truden in bolan,
z vrvjo pod suknjo na samotno polje,
da se na tihem, neopazovan
odreši lakote in slabe volje.

Obstal je pri drevesu tjavendan:
šele takrat je videl vse po nebu
od severa in juga jate vran
hiteti k nekrščanskemu pogrebu.

In kakor je bil klavern in pobit,
se je zakrohotal, da so planili
pogrebci v beg od čudnega glasu.

Kaj res vi vsi bi se z menoj gostili?
Počakajte, da bom rejen in sit!
Obrnil se je in je šel domu.

PREROKOVANJE IZ KART

Moja majhna ljuba karte meša
in mi iz njih usodo prerokuje;
z jezo in skrbjo si ogleduje
damo, ki se mi vsiljivo obeša.

Smejem se, a kaj ko pa pogreša
kralja, ki vse dobro oznanjuje;
brž pove mi, naj ne pričakuje
žep zlata in lovorja ne pleša.

Rekel sem ti, ljuba, s to nesrečno
igro samo sebe si ujezila,
mene nisi nič razveselila;

torej hoče usoda, da si večno
le pri ženski iščem tolažila,
ker me je za drugo preslepila?

SIMON JENKO

(27. oktobra 1835—18. oktobra 1869.)

MILENA MOHORIČEVA

»Tukaj, visoko na rebrih triglavskih sva se živo spominjala, kako nedosežno višje so se na Dunaju spenjale naše nade in domišljave, kadar smo snovali zlato bodočnost sebi in narodu, in kako smo hkrati trezno in skromno obdelovali slovstvo in slovenščino.

— In danes? Franjo Erjavec počiva v Gorici, Simon Jenko v Kranju, Valentin Mandelc v Karlovcu, Ivan Tušek v Ljubljani. Veliko duševnih biserov, namenjenih iskreno ljubljenu narodu, je z njimi pokopanih v prezgodnjih grobovih? Vzelo jih je bogato nebo ubogemu narodu slovenskemu.«

Tako se je mnogo let pozneje spominjal Mencinger v svoji »Hoji na Triglav« dunajskih časov, ko so z rojaki Erjavecem, Jenkom, Mandelcem, Tuškom in z drugimi študentovali in zidali zlate gradove. Erjavec, Jenko, Mandelc, Tušek, Zarnik, Bril in Kermavner so imeli za seboj že junaško preteklost: gimnazijci so se skrivaj sestajali na Mandelčevem stanovanju ob določenih dneh, čitali in medsebojno ocenjevali svoje spise. Še več: izdajali so svoj rokopisni list »Vaje«. Skrivati so se morali predvsem pred profesorji, »Vaje« so izhajale takorekoč ilegalno. To je bilo leta 1854. Trud mladih zanešenjakov ni bil zaman. Štiri leta pozneje je bil rojen »Slovenski Glasnik«, njegov kader so bili vprav ti študentje. Mladi moške so postali predstavniki cele generacije, ki se je z brezprimerno vnemo lotila dela, ki je zavihala, če je bilo treba, rokave in prijela za kramp in za motiko.

»Veselo novo leto tebi, ljubi Glasnik, veselo novo leto tvojim častitim bravcem, veselo novo leto vsem poštenim Slovencem,« je pisal Fran Erjavec iz Zagreba. »Bog daj, da novo leto tudi nas prebudi iz dolgega spanja, da slečemo staro nemarnost in se krepko primemo dela za svoj narod: eden z besedo, drugi s peresom, tretji pa z dejansko materialno podporo. Vse nas pa naj veže ena misel, namreč: Prava sreča narodova. Ozrmo se na južne brate, vesele Hrovate, kako se možko potegujejo za svoje pravice. Pokažimo tudi mi svojo moč, da na laži ostanejo naši obrekovalci, ki po svetu trosijo, da smo se že popolnoma navzeli tuje kulture, katero so nam — njim v sramoto, nam pa v preveliko žalost — skozi tisoč let trobili tuje in potujčeni domačini. Pokažimo jim, da smo še krepka panoga mogočnega slovanskega debela; pokažimo v djanju, da smo še živa veja, da nas s svojim prihodom veliki vrtnar kot suho vejo

ne odreže od stebła. Slana, ki je skoz toliko let poparjala naša polja, je posmodila le nekaj praznih plev, jedro pa je ostalo še čisto in zdravo.«

Res so se krepko poprijeli dela. Tušek, profesor fizike in prirodopisja, je marljivo slovenil prirodopis, fiziko, zbral matematično in prirodoslovno terminologijo, pisal v Slovenske Večernice, Koledarček, Cvetnik, Slovensko Berilo. Prirodoslovec je bil tudi Erjavec, ki je bil pisatelj šolskih knjig, znanstvenih spisov, terminologije in je še danes naš največji prirodoslovni pisatelj. Zarnik, ki je tudi pisal kot študent, se je pozneje posvetil advokaturi in politiki.

Najbrže so bili vsi Jenkovega mnenja, ko so ga, semeniščnika, vabili na Dunaj.

Komu mar je dušni mir
mar mu blagor je trebuha,
kuto vzemi in brevir,
dalo se mu bode kruha.

In ko je Šmonca res prišel tjakaj, se je najbolj oklenil šaljivca Valentina Mandelca, novelista, marljivega odrskega prevajalca, ki se je lotil celo najtežje naloge: Fausta. Bila sta prijatelja, dasi je bil Jenko pesnik in Mandelc zabavljač, ki je predlagal tako krvavo rihto nad pesniki: »Le edino nesrečno antipatijo imam proti pesmim, če niso res izvrstne. In le pomislite, kakšna huda misel je meni hudobnežu prišla na um: Tale: Jaz bi bil za to, da se vsakemu mladeniču, katerikoli začne delati pesmi, da manje jesti. S tem bi se menda vendar dokaj težav prihranilo uredniku in drugim revežem, ki jih napada ta verzifikatorna manija. Ali moj predlog ne bo obveljal v zboru mladih glav, in tako bomo pač trpeli — vi in mi nadalje to muko, ki jo trpimo že od nekdaj.« — Kakor Jenka, je tudi Mandelca kmalu pobrala smrt; tuberkuloza je našla ugodna tla med našo dunajsko dijaško bohême, ki bi si bila lahko osvojila za himno Jenkovo »Summo Jovi«:

Jupiter, stori, kakor svetujem jaz,
ino spremenil boš zemlje obraz:

starcem pomladi njih stare kosti
v žilah zateče naj naša jim kri;

ali pa daj nam mladenčem en dar;
sivcov ohromljenih daj nam denar!

*

Bežite torej preč vse misli črne!
Veselju pota k srcu več ne branim;
kdo zna, al' bom še, ko se spomlad vrne?

Tako je zaslutil svojo usodo šestnajstletni Šmonca, ko je v Prešernovem znamenju zapisal svojo, danes najstarejšo pesem. Strlo ga je, predno je mogel razpeti svoja krila, predno je mogel čas izzoreti njegove sposobnosti. Smrt je bila njegova neutrudljiva spremljevalka, v njegovi pesmi se oglašča sredi največje prešernosti. Hlad njene prisotnosti je navdihnil tragični ton, ki zveni skozi vse njegovo delo in življenje.

Često je v Šmonci gon smrti prerasel vse drugo, često ni videl več izhoda iz svoje bolezn, denarnih stisk, paradoksov v lastni duši in osameljenosti sredi množice: često je sam klical svojo razdejavko.

Solnce k zapadu gre
svojo izgublja moč
spanje naganja me
Bog mi daj mirno noč.

Postelj postlana je
grob je odprt,
spanje naganja me —
več se ne mudi, smrt!

(Zvečer.)

Ali Eros, ustvarjavec vsega živega, večni in neuničljivi ohranjevalec življenja, se je boril s smrtjo za prvenstvo v mladi duši našega Šmonce. Priklenil ga je na življenje z železnimi vezmi. Zvezal ga je z zemljo, a ga je tudi dvignil nad njo in nad čas, mu odkril kontinuiteto življenja in z njo smisel dela.

Ko jaz v gomili črni bom počival
in zelen mah poraste nad menoj,
veselih časov srečo bo užival,
imel bo jasne dneve narod moj.

Takrat v cvetoči ti opravi
pozdravljala boš pomladanji svet,
takrat moj narod, gora! mi pozdravi,
nov rod ponosnih sinov in deklet!
(Gori.)

Dobršen del Jenkove poezije je posvečen narodni budnici. Zelo napak bi sodili, če bi prezrli ali omalovaževali to struno Jenkove lire, dasi je često res precej vsakdanje politična. Erjavčevo pismo in kitici iz pesmi »Gori« nas poučita o tem, da je Jenkova narodno budniška pesem zrasla iz globjih korenin v njem samem in v njegovem času. Seveda je tudi res, da mu je prav bobnenje nekaterih njegovih verzov pridobilo kredit v krogih, ki sicer s poezijo nimajo mnogo opravka. Kljub vsemu je bil povezan s to zemljo, kakor smo zvezani z njo še danes ta dan mi vsi. Jenkovo generacijo je družila vera v bodočnost in ljubezen do nje in do ljudstva, premagala je temò sedanjosti, premagala je vse ovire, da, premagala je misel na smrt.

Že v tem boju s smrtjo je Eros zmagal. Njegov varovanec je prisluhnil vročemu zdravju, ki je žehlalo iz zemlje. Ko je smrt zopet iztezala svoj dolgi, koščeni, neprijazni prst in votlo govorila o minljivosti, svojem večnem elementu, je Eros v svojem boju posegel po drugem orožju. Zdaj se je razcvetelo v Jenku vse, kar mu je dala zemlja. Vse fantovstvo, kar ga premore naša gorenjska vas, je oživel v njem; nič sentimentalno, nič ponarejeno, prekipavajoče, strastno, zdravo. Njegov izraz se je približal narodni pesmi.

Ljubica, pojd' z menoj,
lepa je noč nocoj,
bova svatvála,
Luna naj bođe mi
priča molčēča,
k plesu naj gode mi
voda šumeča,
zvezde pa zlate
pridejo v svate;
nič se nikar ne boj,
pojdi le pojd' z menoj!

(Vabilo.)

Ali je bil to že konec boja? Ali je dokončno zmagal Eros in je pregnal svojega večnega tekmeča?

Glej, svet je prelep
življenje sladko,
si gluhi i si slepi,
če ti je grenko.
Zatorej srce
le čutom se vdajaj
i radosti se
nezmerne napajaj.
Trenutek hiti —
glej, kmalu bo preč;
če ti odbeži —
ne bode ga več.

Eros in demon, življenje in razdejanje, oba zvenita v vsem Jenkovem življenju. Ob njunem trenju so nastajali v Šmonci konflikti, ki so rodili poeta. In vendar bi bila morda smrt močnejša, da ni poklical Eros na pomoč svojega najjačjega zaveznika: smeh.

Zdaj nam je šele dostopna Jenkova duševnost, zdaj šele njegova barvita erotika, ta kamen spotike in pohujšanje doline šentflorjanske. Smeh je bil najjačji korektiv, najzmagovitejša sila njegove duše, ki je premostila vse težave, vsa ponižanja in razočaranja. Kadar je bilo njegovo srečanje z življenjem okrutno, kadar ga je razjedala smrt in ga je preganjala ljubezen, kadar ga je težila odvisnost, podrejena služba, takrat je nad vso to notranjo in zunanjo zmešnjavo zasijalo solnce: Šmonca se je smejal. Njegov smeh ni bil bolan, ni bil zagrenjen; bil je sočen, zakrknjen, trmoglav, samopašen, brezobziren. Jenko je bil najbolj fantovski med našimi fanti: zato je postal oče slovenskega humorja.

Eno je gotovo: človek, ki so ga notranji konflikti izklesali v osebnost Jenkovega obsega, ne more hoditi več vštric z meščanom, ki dremlje ob slastni jedaci in pijači ter skrivaj, ne da bi ga kdo mogel zalotiti, sanja in kliče izkušnjave, — in jih pol ure nato ne prizna niti samemu sebi več; nikakor si ne mara omajati prepričanja, da je vzorno moralen človek, ki izpolnjuje in živi po vseh zapovedih. Človek, ki se je seznanil s smrtjo in življenjem, za katerega ni groze, ne ponižanja, ki bi ga ne doživel, priznal in premagal, ne spada več v sistem stavbe, kjer je opeka opeki podobna. Njegova individualnost se je razvila preko navadnega okvira, ne sklada se več z občeveljnimi in priznanimi običaji in resnicami in niti ne z edino zveličavno moralno. Tako je tudi Jenkovo erotično življenje daleč preraslo omejeni in lažni okvir naše doline šentflorjanske. Bilo je predvsem prirodno in resnično, kakor je bila sproščena vaška vasovalska erotika. — In navsezadnje se je Šmonca včasih še malo pomuzal.

Kontrast je izhodišče njegovega značaja. Zato so se temeljito uštelili vsi tisti, ki so govorili o Jenkovi »maniri«. Če sta mu bila res Heine in Lermontov najdražja, mu nista bila zaradi kake manire. Simpatija je vedno najznačilnejša za človeka samega. Tako sta bila Heine in Lermontov našemu Jenku sorodna človeka, v katerih se je mladi človek našel in spoznaval. Ni ubiral stopinj za njima, ampak poleg njiju. Zato je neumno primerjati motive in poante in oblike in izrazoslovje ter »odkrivati« z njihovo pomočjo razne »vplive«. »Biti« je pred »zavedati

se«. Zato je vsa notranja rast zgodovina poti do zavesti. Na tej svoji poti se je tudi Simon Jenko srečal s Heinejem in Lermontovim.

Marsikatero Jenkovo pesem so zaradi njenega notranjega protislovja pripisali Heinejevemu vplivu. Toda k slehernemu nastroju zasledimo med njegovimi pesmimi pendant. Včasih se je demon zapletel v njegov smeh in rodila sta se Jenkova nedosegljiva ironija in sarkazem.

Zdaj, Amor, strune hotel bi napeti,
na Pegazu v visost bi se podal,
bi 'tel visoko pesem tebi peti —
da bi se le faruceljnov ne bal,
zakaj, če ti bi jezni padli name,
rešenja ni ne tu ne unkraj jame:

Zato z molčanjem te ne bom razžalil,
pač malo mar ti je za našo čast,
al' da nar večji si srce upalil,
to bolj povikša tvojo veličast,
ker, ker je Jakovo telo nar večji
srce je ergo tudi, smemo reči.

(Ognjeplamtič.)

Njegov brat, Ivan Jenko (kajpak profesor) je zapisal te-le klasične besede: »...in daljšo pripovedno pesem 'Ognjeplamtič', ki pa radi vsebine svoje ni za natis.« Jenkovi ocenjevalci in kritiki niso razumeli njegovega humorja niti ne njegove satire. Rahlo sta ga nakazala Levec in Stritar, takorekoč previdno med vrsticami. Uho za Jenkove finese je imel edini dr. Glonar, čigar zasluga je, da imamo danes vendarle Zbrano Jenkovo delo pred seboj, — seveda, kolikor je bilo dostopno. O Jenkovem Ognjeplamtiču je zapisal: »Nekdanji 'Vajevci', ki so si na Dunaju želeli med se pesnika 'Ognjeplamtiča', ki je takrat v Celovcu nosil talar, tega speva pač niso cenili samo zaradi razbrzdane mladostne prešernosti, ki se je tako bujno razmahnila v njem, ampak tudi zaradi njegovih visokih umetniških kvalitiet. Začne se — rahlo naslonjen na Blumauerja — popolnoma v visokem stilu starih antičnih epov; formalna 'invocatio' sicer manjka, zato pa so Muze omenjene pozneje in v značilnih momentih dobi svojo 'invocatio' — Amor! Ko je mobiliziral ves aparat humorističnega epika, ki ga mojstrsko obvladuje, in ko je rešil svojega junaka — ki nosi zelo poetično ime! — iz vseh sitnosti in zadreg, ga v zadnjem verzu zapusti z nedosegljivo zaščitniško in pokroviteljsko gesto pri — zajtrku. Kontrast med pompoznim uvodom in trivialno grandezzo konca se fino občuti, ker obdrži Jenko skozi ves spev čitate-ljevo pozornost na stvari, ki mu jo z razkazovanjem svoje tehnike in pomenljivim mežikanjem neprestano na novo epično drapira. V trivial-nemu koncu pa z enim samim verzom to epično komedijantstvo na mah konča, čitateljeva napeta pozornost se na mah poleže in ostane mu sedaj, ko se zopet počuti na realnih tleh, samo še čisto zadovoljstvo nad vsemi čudeži in čudovišči, ki jih je gledal. In ki v resnici niso nič drugega, ko navadni poetski hokus pokus! — Ko je Gogolj pripeljal ubogega Fomo in ž njim vred čitatelja skozi nezaslišane grozote treh noči, nas v zadnjem stavku 'Vija' krepko postavi na realna, vsakdanja tla s pretresljivo novico, da je prijatelj pokojnega Fome, predno je šel iz krčme, še pouzmal star škrapetelj!«

Neprestani boj in zmagojoča sila njegovega smeha, sta ustvarila vse pogoje, da bi se bil Jenko lahko podal na pot do velikih konceptov. Ni čuda torej, da je že usmeril svoj korak v epiko in po drugi strani v dialog.

Njegova epika in proza pričata, da bi bilo Jenkovo pero, če bi mu bilo dano razvijati se in živeti, ustvarilo Gogolju kongenijalno slovensko prozo. Tako je vse le fragment, poizkus. Jenkov »Tilka«, ki mu je »za las manjkalo, pa bi se bil kmalu oženil!« in ki so mu oče »dokazali, da je zdaj prišel čas, hvaliti Boga, da mu je dal malo nenavadne noge, take namreč, ki so se pri kolenih malo kresale in so potem, da bi to zmoto nekoliko poravnale, pri stopalih nekoliko bolj narazen hodile, kakor pa imajo pri nas drugih Adamovih sinovih navado,« je klasičen primer njegovega sijajnega humorja, njegova najboljša povest — in je še danes osamljen cvet na gredi slovenskega slovstva.

»Lasje na glavi in v bradi so se mu zgodaj pobelili, že na Dunaju so mu precej osiveli.« (Zvon 1879.)

Troje stvari je, ki so silno značilne za naše domače razmere in ki so odločilno posegle tudi v Jenkovo delo. To je zgodovina njegove pesniške zbirke, njen sprejem v javnosti in zgodovina njegove rokopisne ostaline.

Zgodovino izdaje Jenkovih pesmi nam je sporočil Levec v Zvonu tako-le:

»Štiri mesece ostal je Jenko doma. (Jeseni 1863 — januarja 1864.) Ta čas naučil se je za prvi rigorozum in pripravil svoje pesmi za tisek. Tisto nedeljo pred sv. Pavla semnjom l. 1864. pride v Ljubljano, poišče dobrega prijatelja ter mu pove, da hoče iti delat rigorozum, da nêma novcev ter da je prinesel svoje pesmi — prodajat. Prijatelj (Levstik) mu svetuje: ponudi jih temu, ponudi ónemu!

Drugi dan hodi Jenko od tiskarja do tiskarja, od knjigarja do knjigarja ter ponuja svoj rokopis. Može so ga poslušali, a z ramami migali. Jenkove pesmi? Kdo je ta Jenko? In pesmi prodaja ta nesrečnik? Kdo dan danes kupuje pesmi? Kdo jih čita? Ako bi nam ponujal vsaj kakšnega Repoševa ali Lažnjivega Kljukca, kakšne sanjske bukve ali kakšno povest o ajdovskem gradu in »lintvernu« — no, potem bi se uže naredila kupčija, ali pesmi, pesmi! Pa še prodaja jih, novcev hoče imeti zanje! Ni zadovoljen, da bi mu jih samo natisnili in za ložili!

Jenko ni našel kupca! Vsega pobitega sreča prijatelj — (spet isti Levstik) — popoldne pred frančiškansko cerkvijo. Vpraša ga:

Kam?

Domov!

Nisi nič prodal?

Nič!

Kaj boš pa zdaj?

Kaj! — Pištolo si bom kupil — to se pravi, kupil si je ne bom, ker denarja nêmam — pištolo bom na pòsodo vzel, pa smodnika bom kupil — in eno kroglo, pa ustrelil se bom!

Prijatelj ga terdo za roko zgrabi ter mu veli: Pojdi z mano! Giontini mene dobro zna, morebiti se vendar pogodimo.

In ni se motil prijatelj! Giontini je nekoliko časa premišljajl ter se obotavljal, a po tem vendar na prijateljevo prigovarjanje Jenku za njegove pesmi obljubi 300 goldinarjev ter mu nekoliko takoj izplača. Jenko vesel odide v Gradec ter ondu 29. prosinca l. 1864. prebije prvi rigorozum.«

Dva dni nato so prinesle »Novice«, najbrže na Levstikovo pobudo, vest: »Pesmi g. Šimna Jenkota pridejo kmali na svitlo; Giontini je prevzel zalogo.« —

Ni bilo dolgo, pa je prejel Levstik pismo sledeče vsebine:

»Wie mir ein Sachverständiger, dem ich die Gedichte von Jenko zur Durchsicht übergab, mitteilt, können folgende drei Lieder gänzlich fehlen, theils weil sie keinen besonderen poetischen Werth hätten, theils auch, weil sich die Geistlichkeit daran stoßen könnte.

Die Überschriften dieser Gedichte heißen:

1. Kadar spet na dom se vrnem.

2. Naš lisec.

3. Zadnji večer.

Mit Auslassung dieser drei Gedichte werde ich die Sammlung drucken lassen.

Zeichne mit Hochachtung ergebenst

I. Giontini.«

In Levec sporoča dalje zelo zanimivo zgodbico, katera lepo osvetljuje metode, ki so jih uporabljali pri nas in z njimi terorizirali tiskano besedo in javno mnenje:

»V tem se Giontini pogodi z ljubljanskim tiskarjem M(ilicem), da bi pesmi brzo in lepo natisnil. Toda nekateri ljubljanski duhovni, ki so tudi deset let poprej uže natisnene Levstikove pesmi zadušili, mislili so, da črna kuga pomori ves slovenski narod, ako mu Jenkove pesmi pridejo v roke. Obtorej pošljejo profesorja Z(amejca), ki je tudi pri pogrebu Levstikovih pesmi za grobokopa služil, zategadelj ta žalostni posel posebno dobro znal, s tem poročilom, da, ako on natisne Jenkove pesmi, kranjska duhovščina pri njem ne bode knjig nič več niti kupovala niti tiskat dajala. Tiskar M(ilic) se ustraši, tako tudi drugi tiskarji ljubljanski, a ne ustraši se Giontini, nego pošlje rokopis v Gradec, kjer ga je natisnila A. Leykamovih dednikov tiskarnica. Meseca listopada l. 1864. prišle so Jenkove »Pesmi« z letnico 1865 na svitlo.«

In da je bila farsa popolna, sta se skregala še Jenko in Levstik! Zakaj?

V Levstikovi ostalini se nahaja rokopis, ki ima božansko opombo: »Jenkove pesmi, kakor sem mu jih bil popravil jaz — Levstik.« Celo Levstik ni imel spoštovanja pred tujo osebnostjo. Tudi on ni imel ušesa za način Jenkovega izražanja, zbrisal je z njih patino Jenkovega finega humorja. Levstik sicer res da nima mnogo posnemalcev, v tem pogledu pa je našel naslednikov kakor listja in trave. Kje je kak urednik, ki bi ne bil iz dna svojega kranjskega srca prepričan, da se razume na pisarijo bolje kakor njegov pisatelj?

Tako se je zgodilo, da je prva kritična izdaja Jenka izšla leta 1921.

Drugo, kar je za nas danes tudi zanimivo, je tedanja kritika Jenkovih pesmi v »Novicah« in »Slovenskem Glasniku«. »Novice gospodarske, obrtniške in narodne« so v prvem listu XXIII. tečaja ocenile pesmi takole: »Novice« so radostne oglasile S. Jenkove pesmi, brž ko so zagledale beli dan. Danes hočemo malo več o njih spregovoriti: Čem bolj smo jih prebirali te pesmi, tem bolj so nam dopadle. To je gotovo naj-

boljši dokaz, da so delo *pravega* pesnika, kateremu je Bog lepi dar podelil, pesmi peti iz srca k srcu. Pesmi njegove so raznega zapopadka: ljubovnega, domorodnega, premišljevalnega, pripovednega; nekaj jih je tudi šaljivih. Ravno tako raznovrstni so tudi stih ali verzi; največ jih je vendar tro- in četveronožnih jambovskih in trohejskih, kitice so po večem iz dveh ali štirih stihov narejene. Beseda je skozi in skozi izbrana in jedrnata; pesmi same so z večino kratke a lepo zaokrožene. Sploh moramo priznati, da je oblika dovršena ter po napredku našega jezika uravnana. Pa tudi ta hvala pesniku po pravici gré, da je pogodil narodni način pesniški, ne samo po unanji obliki, ampak tudi po duhu. Pa ravno, ker presojamo pesnika, za katerega mislimo, da so ga Rojenice navdahnile s *pravo* pevsko zmožnostjo in ga tedaj stavimo ne le med poklicane, ampak med izvoljene pevce, zdi se nam potrebno, povedati mu odkritosrčno, v čem bi bilo po našej misli popravka treba. To izreči štejem si toliko bolj za dolžnost, ker ima vsak bolji pisatelj svoje naslednike, ter ménj samostalni izmed teh radi vse vprek posnemajo slabo kakor dobro. Mi pa želimo, da bi se pri nas umetnosti *prava* pot nikdar ne grešila, — pot, po kateri se narod k luči vodi, blaži, za resnico, pravico, krepost navdušuje.

Kar se tiče pesmi ljubovnega zapopadka, to so neke vmes, katerih besedna obleka je po nesreči taka, da nas opominja tiste ljubezni, ki nima nikakoršne pesniške lepote. Naj tukaj nekoliko o ljubovnem pesništvu *sploh* spregovorimo.

Ljubezen je neskončno obilen vir človeških občutkov, veselih in žalostnih. Pa je tudi dôba, ko se prvič zbudi ljubezen v človeškem srcu, najlepša našega življenja. Naj reče kdo, da ni tako! To so lepi, jasni dnevi, polni cvetja, polni upanja in navdušenja, dnevi človeške pomladi, o kateri poje pesnik: »O da bi vedno v cvetju bila, ljubezni mlade dôba mila!« — Zatorej se ni čuditi, da si je lirična poezija *vseh* časov in narodov tako rada jemala ljubezen za predmet svojim spevom. Tako je bilo, tako bode menda, dokler bo človeškega rodu na svetu. — Ali kar hoče *vreden* predmet pesmi, predmet *pravega* pesništva biti, mora biti vzorno, idealno. Le prava, čista in zvesta ljubezen je vzorna. V kar se pa vmešava človeška slabost, pohotnost, sebičnost, hinavščina, — od tega se pevska vila stran obrne.

Rekli smo, da so med pesmimi našega pesnika nekatere, ki nas po svojem izrazu opominjajo nepesniške ljubezni, n. pr.: »Slabo sveča je brlela« str. 19. »Za slovo« str. 31. »Vabilo« str. 35. »To se vpraša« str. 36. Po načelu: »Castis omnia casta« — nečemo dolžiti, da je mati tem pesmam bila razuzdana misel, zakaj vse take bi mi obsodili brez milosti, ko umetnosti skrumbo in sramoto; le to hočemo reči, da izraz in njih *obleka* nista srečna.

Med pesmimi *premišljevalnega* zapopadka nahajamo nekatere, ki dišejo tisto malodušnost, tisto obupnost, kakor je bila zadnja leta nekim bolehnim in nevernim *nemškim* pesnikom v navadi, kateri brez zaupanja do neskončne modrosti božje ne vidijo, družega neg bolečine, trohljivost, smrt, ter jih v svojih pesmih ni družega neg tožba, satira ali pa kvanta. Kakor se čudimo junaškemu duhu, ki se srčno bori se sovražno osodo, ki brez straha gre v boj, v smrt, za svojo dolžnost, za pravico, za dom; tako malo nam dopada plašljiva, po tleh ležeča poezija brez moštva in višega vzleta. Na vprašanje: čemu smo na svetu, in kaj bo

z nami unkraj groba odgovarja *vera*, pamet ne more; ali to vemo po svojem razumu, da nismo sami iz *sebe*, da nas je ustvaril On, čegar moč in veličino nam oznanujejo z nebes milijoni in milijoni svetov; to vemo, da tudi v boji z britko osodo, v trpljenji in smrti izpolnjujemo Večnega očeta voljo in naredbo. In ta svest menda je dovolj, da pravi možak nikoli *ne izgubj srca*, čeravno ga bije nesreča. »Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.« Pesmi ki se nam v tem oddelku naše graje vredne zdé, so na priliko: »Ptici« str. 13, »Ko je solnce vstalo« str. 47, »Zelen mah obrasta« str. 49, posebno pa »Slovenska zgodovina« str. 65. Tej zadnji pesmi moramo pa se še zato vpreti, ker *ni* res, da bi naša zgodovina ne imela druge povesti, razun kako rod za rodom gine. Če so drugi narodi napolnili svet s slavo svojih djanj, niti naš ni vedno križem rok držal; a žali Bog, da je še mnogo njegovih del pod *tujim imenom* skritih. Vrh tega, če je naš slovenski narod sam ob sebi majhen in slab, ali nismo živ odraslek mogočnega slavenskega debela, ter po svojem rodu deležni tudi slave, katero so si pridobili drugi naši slavenski bratje? Si li *Nemci* tudi v zgodovini svoji razdeljujejo v 33 rodov in še več? Nikarti! *Nemci* so. V tej pesmi so tedaj pesnikove misli gotovo prepohlevne.

To je naša sodba o tej prvej večej poskušnji pesnikovi. *Pošteno* smo dali veliko hvalo pesmam, pa tudi po svojem prepričanju rekli, kar nam ne dopada. Trdno se nadejamo, da vrli pisatelj ne odneha truditi se za domovine čast in napredek! Zmožnosti ima dovolj tudi za večje delo. Tedaj naprej!

P. (Luka Svetec.)

Vernejšega prereza tedanjega mišljenja bi menda zlepa ne našli. Celó Janežič je v »Glasniku« kapituliral: »Dasiravno bi bilo z ozirom na našo mladino želeti, da bi bila tu pa tam kaka erotična še v rokopisu ostala, vendar moramo resnično spoznati, da so Jenkove »Pesmi« prelep prirastek naše mlade lepoznavske literature. —«

Čez štiri leta je »vrli pisatelj« umrl. Priredili so mu lep pogreb (na čitalniške stroške), mu čez nekaj let postavili spomenik, ki ga je zastonj izklesal radovljiški umetnik g. Vurnik po svojem izvirnem načrtu iz posebnega spoštovanja do pesnika. Ko so mu postavili spomenik, so priredili veliko slavnost.

Menda ne bo napak, če se tu spomnimo Jenkovega mnenja o rojakih:

Deus misericordiarum
Vsmil' se civium mearum:
Sercom kožo stvor' enako,
V zajčjo jih obleci dlako. —

*

»Usoda, ki je vse življenje preganjala Simona Jenka, ni prizanesla niti njegovi literarni zapuščini.« je zapisal dr. Glonar. Jenkovi prijatelji T. Zupan, M. Vodusek, Drag. Šavnik so izročili Slovenski Matici vzorno urejeno pesniško zapuščino. Matica je sejala tako dolgo, da je nazadnje Jenkov brat pobasal vso zapuščino. Pozneje si jo je pridobil založnik Oton Fischer. Prvi zvezek Jenka je uredil Funtek, drugega E. Gangl, ki je obljubljal še enega, če ne dveh zvezkov iz te zapuščine. — Fischer je knjigarno opustil. Za Jenkovo zapuščino ni več sledu. —

Tako se je navsezadnje vendarle uveljavila slovenska ljubezen za »mir in red in za lastno kulturo!«

FRANCKA SROBOTOVA

BOGOMIR MAGAJNA

»Povej to meni, Minka,
kam si sinka skrila?«
»Pod vago sem ga djala
ino ga s peskom sipala.«
(Iz »Voznice«)

»Francka Srobotova,« je zaklicalo izza vrat lastnice posredovalnice za najemanje služkinj. Njen glas je bil veder in je zvenel veselo, tako da je Francka takoj čutila: »Tokrat ne bo brez nič.« Vendar je tudi sedaj, kakor vsakokrat, ko je iskala službo, stopila plašno in negotovo iz čakalnice v urad. Štirikrat je že na tej posredovalnici dobila službo in vselej se je zgodilo, da je postalo življenje potem zanjo težko in neznosno. V vseh teh službah ni prihranila ničesar in niti poštenega plašča si ni mogla kupiti. Pogled ji je takoj obvisel na novi gospodinji in Francka se je zelo začudila. Gospa, ki se je dobrodušno smehljala, je bila prav toliko stara kot ona, kakih štiriindvajset let, in že na prvi pogled zelo lepa. »Našla sem zelo ugodno mesto za vas, Francka Srobot,« je začela posredovalka. »Vsak dan boste nekoliko očistili stanovanje in nekoliko pomagali v kuhinji. Kadar gospe ne bo doma, boste varovali njenega triletnega otroka. Vsaka nedelja in praznik bosta od jutra do večera popolnoma prosta za vas in boste tedaj dobili posebej denar za hrano bodisi v menzi ali gostilni. Drugače boste seveda imeli isto hrano kot družina. Poleg tega boste prejeli tristo dinarjev mesečne plače. Vso obleko, perilo in čevlje vam bo po potrebi kupila gospa. Ona hoče, da bi bili čedno oblečeni, kajti marsikdaj boste morali z njo in z otrokom na izprehod. Gospa je želela, naj ji preskrbim lepo in pridno dekle in sem mislila, da bi bili vi najbolj pripravi za to. Mislim, da boste z veseljem sprejeli ponudbo. Gospa je soproga visokega državnega uradnika, ki bo gotovo prijazen z vami.«

Med tem pripovedovanjem se je Francki vedno bolj vedril obraz in neprestano je prikimala. Komaj je posredovalka prenehala govoriti, je že Francka vzkliknila: »Rada sprejemem to službo.« — »Potemtakem greste kar lahko z menoj, da vam pokažem stanovanje in vašo sobico. Potem boste šli po svoje stvari in jih prinesli v novi dom, ki se vam bo gotovo zelo priljubil,« je rekla gospa Milena Martinovič. Zahvalila se je posredovalki in odšla potem s Francko proti vili na Mirju. »Strašno revno ste napravljeni. V pošteni obleki bi izgledali kot prava gospodična. Že jutri boste morali k šivilji, da vam napravi kaj lepega. Vitki ste. Zelo vam bi pristojala rdeča bluza s pentljo in modro plisirano krilo — sedaj za pomlad in poletje namreč. Za jesen in zimo bo treba seveda pripraviti kaj drugega. Rada slikam z barvami in sem vesela, če je okoli mene vse lepo.«

Francka je imela dovolj vzroka, da se je čudila. Še bolj se je čudila, ko je gospa nadaljevala: »Imate morebiti svojega fanta? Odkimavate? Fanta pač morate imeti. Zakaj pa naj bi bili drugače mladi in lepi? Na vaše prsi bi se lepo prilegla pletena sinjezelena bluza... Tako bluzo vam bo treba kupiti in akademiki postopači bodo ob nedeljah kar drveli za vami. Sicer je pa boljše, da izberete kakega drugega fanta, kajti

akademik pride in gre. Zvestoba je namreč tudi lepa stvar. Moj mož me je spoznal, ko sem imela štirinajst let in potem je toliko let postopal za menoj, da ni kazalo drugega, kot vzeti ga. Sedaj ima trideset let, pa je še vedno tako zaljubljen kot prvi dan. Niti prepirati se noče in samo v tem se spreva včasih, ko pravi, da je Marjanček bolj podoben njemu kot meni. Seveda, če bi dobila hčerko, pravi, tedaj bi bila bolj podobna tebi.«

Gospa Milena Martinovič se je veselo zasmejala in tudi dekla Francka Srobotova se je zasmejala veselo. Toda sedaj sta že dospeli do vile. Košate vrtnice so rdele na dopoldanskem soncu. Te rože so bile edine, ki jih je Francka na tem vrtu poznala po imenu. Košatili so se pa še vsepovsod po gredah celi gozdiči njej nepoznanega cvetja. Francki se je zdelo, da sanja, in globoko je vdihavala opojno dehtenje vase. Ko je gospa videla njene občudujoče oči, je rekla šaljivo samozavestno: »Vse te rože sem seveda vzgojila jaz.«

V glavni sobi ju je pričakoval Marjanček. Sedel je na preprogi, bil po nji s pestmi in si pri tem predstavljal, da je vlak. »Bu, bu, bu,« je kričal in se v začetku ni prav nič menil za Francko, ki se je zagledala vanj. Šele ko ga je pobožala po bedrih, se je zasmejala in vzkliknil: »Jaz sem vlak, bu, bu, bu.« — »Tako lepega otroka že dolgo nisem videla,« je rekla Francka, ne da bi hlinila. Sicer jo je prevzelo tudi pohištvo in nekaj živih podob na steni. Doslej je namreč služila pri družinah, ki niso marale dosti za lepoto stanovanja in ki niso morda niti imele denarja za tako opremo. Pohištvo njene sobice, v katero jo je odpeljala gospa, pa je bilo belo, kakor tudi pregrinjala in zavese. Dva asparagusa sta padala v zelenem slapu z okna na vrt. Francka je pobožala pregrinjalo postelje in po njenem obrazu je gospa spoznala, da je dekle zadovoljno. »Kopalnica je ob koncu hodnika. Sicer je pa boljše, če greste sedaj po svoje stvari in se povrnete do kosila, kajti gotovo ste že lačni.«

* * *

Doslej ni Francka še nikoli zares ljubila. Preveč je bilo bede, naporega dela in skrbi, da bi se je ljubezen mogla polotiti. V večerih je komaj čakala, da leže po kaki enajsti uri spat in vselej so se ji kar takoj zaprle oči. Le včasih, proti jutru, zlasti ob nedeljah, ko je smela poležati do sedmih ali celo do osmih, se je zamislila z očmi, strmečimi proti stropu, in si ustvarjala prividno podobo kakega mladeniča, ki ga je srečala, kadar je šla na trg ali v cerkev. Te podobe je izmaličila do sladke popolnosti, jih pritiskala v mislih na svoje pekoče prsi in hrepnela toliko časa, dokler je osorni glas gospodinje ni vrgel iz postelje in iz sanj na pod, ki ga je morala ribati, kleče na dveh zamazanih in vlažnih vrečah. Tedaj se je njeno vitko, a polno telo enakomerno premikalo naprej in nazaj in v tem napornem ritmu so ji misli popolnoma otoplele. A le včasih, morda desetkrat, dvanajstkrat na leto, se je naekrat sredi noči in sanj prikazal črnolasec črnih gorečih, velikanskih oči — sama je bila blondinka — z gorečim smehom je hitel po mračni sobi k nji, legel tik njenega telesa — stisnil ustnice k njenim... Z rokami in krikom se je branila toliko časa, dokler se ni prebudila in se potem še uro dolgo borila z mučno slo, ki jo je grabila. Človek, ki se je prikazoval, je bil vedno enak in ga je vselej spoznala takoj, ko se je prikazal. Vselej je bila po takih sanjah po nekaj dni zamišljena, a

se je vseeno nasmehnila od časa do časa. V svojo usodo je bila popolnoma vdana in se ji je zdelo samo po sebi umevno, da spada v kasto nižjih ljudi. Zato ni čudno, da jo je neprisiljena prijaznost gospe Milene Martinovič popolnoma presenetila. Pijana od novega doživetja te prijaznosti in v pričakovanju ugodnega življenja, v katerem se bo vrtela sedaj, se je vračala s košaro v vilo. Tudi pomladni dan je bil tako svetel in prijetno topel, da jo je vso prevzel.

Prinesla je košaro v sobo in hitro zložila borno perilo in nekaj drugih cunj v omaro. Nato se je javila gospej, ki jo je takoj peljala v obednico h kosilu, kakršnega ni Francka do sedaj v toliki dobroti še nikoli zaužila. Po kosilu pa jo je gospa odvedla v sobo onkraj ealona. »To je gospodova soba,« ji je rekla, preden sta vstopili. »Boste videli, da je prijazen človek, ki se ga ne smete bati.« Francka si ni mogla gospodarja predstavljati drugače kot osornega, neprijaznega ali pa ljubezensko surovo vsiljivega človeka. Zato se tudi sedaj pred vstopom ni mogla popolnoma ostresti majhnega strahu. Toda takoj, ko je vstopila, se je že okrenil proti nji gospodar in stegnil roko med dobrodušnim smehljajem v pozdrav. In vendar se je Francki tresla roka, ko je segala v njegovo. Gospod je stresal črne kodre in velike, strašno velike, črne oči so se uprle vanjo. Nekaj kot omotica je zakrožilo po njeni duši. Gospod je bil prav tisti, ki se ji je prikazoval v sanjah, nič manj lep, prav tako živ, a vendar prav nič nasilen kot tisti neznanec. Trideset let je imel komaj, a je kljub dobrodušnemu izrazu ležalo vendar nekaj strogega v njegovih potezah. »Vi ste nova gospodična? Veselilo me bo, če vam bo dobro v naši hiši. Glavna vaša skrb naj bo, da boste z otrokom vedno prijazni in ga varovali, kadar naju ne bo doma. Bodite z otrokom kakor otrok in se igrajte z njim! V ostalem sporočajte vse svoje želje gospej, ki vam jih bo skušala ugoditi.« Pokimal je prijazno in zopet sedel k časopisu, ki ga je bil poprej odložil.

Gospa jo je silila, naj si odpočije, a ona je takoj odhitela v kuhinjo čistit posodje. »Gospod je lep, gospod je lep, gospod je lep,« je mrmrala med delom. Ko je obrisala krožnike, je odhitela v svojo sobico, se vrgla na posteljo in strmela s svetlimi očmi skozi okno na vrt. Ob vsakem šumu je dvignila glavo in prisluhnila, če bo morda šel po vrtu, toda videla ga je šele ob štirih, ko je stopal onkraj vrta po cesti v pisarno.

* * *

Bilo je mesec pozneje, ko so se začele tiste noči, v katerih ni mogla zaspati skoraj do jutranjih ur. Do tega večera se je njeno življenje res močno izpremenilo. Nosila je lepo obleko, v kateri je šla lahko ponosno mimo prejšnje gospodinje, kadar jo je srečala na cesti, ne da bi jo pozdravila. Žulji so polagoma izginjali z njenih rok. Oblike so se ji radi dobre hrane še bolj napele. Vsak teden dvakrat si je v kopalnici oprala telo v topli vodi z dišečim milom in ga odela potem v perilo s čipkami. Po tivolskem parku so se res akademiki ozirali za njo in jo mimogrede ogovarjali. Marjanček jo je vzljubil skoraj še bolj kot mater in se hotel neprestano igrati z njo. Dela je bilo malo — tisto čiščenje posodja zjutraj, opoldne in zvečer, kar ji je vzelo komaj po pol ure časa in tisto pomaganje gospej med kuhanjem. Gospa je rada kuhala sama in ni bilo treba dosti pomagati. Čiščenje parketov z aparatom je bilo hitro opravljeno. Po pranje je hodila perica iz sosednje hiše, ki je prala tudi

Francki, čeprav se je hotela ta v začetku z začudenjem tega ubraniti. Včasih je morala po cigarete za gospoda in gospo ter v trgovino po to ali ono potrebščino. Drugače so pripeljali vsak mesec potrebno hrano posebni ljudje. Parkrat že jo je gospa nagovorila, naj gre v kino ali v gledališče. Ubogala je in je bilo tudi tam zanjo vse novo. Včasih so šli ona, gospa in Marjanček na slikanje. Ona je nosila platno in barve — potem pa se je ure dolgo podila z Marjančkom po stezah. Od časa do časa je prihitela gledat, kako je gospa naslikala. Čudila se je v resnici, kar je gospej zelo ugajalo. A bolj kot po vsem tem, je hrepenela po domačih večerih. Podnevi je gospoda videla le malo. V večerih pa so se vsi zbrali v salonu. Gospod je sedel k radiju, gospa poleg njega, Marjanček njej v naročje in je moral popolnoma mirovati. Od zdaj pa je sedela poleg mize Francka in je podpirala glavo s pestmi. Njenih oči ni mogel tedaj nihče videti, a te oči so bile neprestano uprte v gospoda. Ta je lovil godbe in pesmi z različnih krajev sveta in zdaj pa zdaj nekaj pošepetal ženi. Te godbe in pesmi so se mešale v Franckinih možganih z neznanim, silno lepim, in vendar grenkim občutjem, ki se je večalo o dneva do dneva. Le malokdaj se je gospod ozrl, ujel njene oči in si pogled razlagal popolnoma drugače. »Kaj ne, Francka, da tudi vam ta pesem ugaja?« — In potem se je spet okrenil k aparatu. Marjanček pa je med godbo vedno zadremal in tedaj ga je morala Francka odnesti v posteljo, ostati nekaj časa pri njem in oditi potem še sama spat. Tako ji je naročila gospa. Francka je dobro vedela zakaj, kajti godba še dolgo potem ni prenehala onkraj vrat v salonu, iz salona pa so vodila druga vrata v spalnico gospe in gospoda.

Tako se je zgodilo, da Francka ni mogla več zaspati skoraj celo noč. Prvo uro je vedno prisluškovala godbi in petju, potem pa si je zakrila obraz z dlanmi in si neprestano skušala predstavljati gospodarjevo podobo. Ura za uro je hitro potekala in ko je Francko vendarle končno premagal spanec, je še vedno gledala njegovo podobo, samo da je bila ta zdaj še lepša in še bolj živa. Vendar ni hotela biti ta podoba nikdar nasilna kakor tista nekoč in se je vselej izmikala, kadar je stegnila roke proti nji.

Z Marjančkom pa je bilo drugače. Marjančka je vzela lahko v naročje, kadarkoli je hotela in Marjanček je bil vendar njegov otrok. Njegove, čeprav še majhne oči, so bile podobne očetovim. Zato je dolge trenutke strmela vanje. In kadarkoli ni bilo staršev blizu, je hitela poljubljeni otroka. Z ljubeznijo do očeta je naraščala v njej tudi ljubezen do otroka in čudno, tudi ljubezen do gospe, ki ji je skušala v vsem ustreči. Zato je gospa lahko izjavila možu, da si boljše služkinje ne bi mogla želeli.

Neki večer, ko je Marjanček že zaspal in ko je sama že legla, jo je zmagalo. Že podnevi se je spomnila na to in skrivaj privzdignila oba zaporčka na ključavnici, čeprav se ji je zdelo, da vendarle ne bo storila tega, kar ji je prišlo na misel. Zdaj se pa ni mogla premagati. S trepetajočim srcem je vstala in se po prstih približala vratom salona, čeprav je radi godbe nihče ne bi mogel slišati. Velik strah se je je polotil, ko je počenila h ključavnici in pogledala skozi. Udarci njenega srca so se pomnožili na dvojno število. Oči so se ji v temi lesketale in noge so se ji tresle. Videla je, česar bi ne smela videti.

Kakor otrpla se ni mogla Francka odmakniti od vrat. Prizor jo je rezal v dno možgan. Sama ni čutila zdaj skoraj nikake strasti; a bole-

čina je povzročila, da je začela ihteti, kar jo je dvignilo, da je pobegnila nazaj v sobico in se vrgla na posteljo in zarila glavo v blazino, da bi tako zadušila jok, ki je hotel glasno prikipeti iz ust. Odslej ni šla več h tistim vratom in njene noči so postajale dan za dnem težje.

*

»Kaj vam je, Francka,« je vprašal neki dan gospodar, ko je nenadoma ujel njene oči, ki so zajokane strmele vanj. Zardela je in hotela pobegniti iz sobe. Toda prijel jo je za roko, jo opazoval nekaj časa in se potem naenkrat nasmehnil, kot da je spoznal vso zadevo: »Francka, vem, da vam je težko biti sami. Zakaj ne greste kako nedeljo na tivolsko zabavišče in si ne poiščete prijatelja? Ne bi rad videl, da bi sahnili v naši hiši in počasi propadali.« — Pobegnila je k Marjančku v sobo. Da bi zakrila razburjenje, ki se je je polastilo, se je vrgla k njemu na tla. Marjanček je imel med igračami velikega skoraj meter dolgega kovinskega krokodila. Igrača se je dala naviti na hrbtu, potem pa je par minut koracala po tleh in šklopotala s čeljustmi. To igračo je imel Marjanček dolgo časa najrajši. Zadnje dni pa se je je naveličal. Samevala je zapuščena v kotu. Nanjo se je spomnila Francka in vzkliknila naenkrat otroku: »Marjanček, ti bodi krokodil in ujemi me!« Otroku je ta misel zelo ugajala in takoj sta se začela loviti po vseh štirih s kota v kot. »Jaz sem krokodil,« je vzklikal otrok in se dušil v smehu. V smehu se je dušila tudi Francka, čeprav so se ji od solz lesketale oči. Končno se mu je pustila ujeti — pa ga je stisnila v naročje in njegova usteca k svojemu licu: »grizi, krokodilček, grizi, krokodilček,« mu je šepetala in Marjanček je vedno bolj navdušeno grizel v njeno lice. Nato ga je posadila pred se na kolena in ga gledala dolgo s širokim pogledom tako, da se je otrok skoraj preplašil. Pričela mu je šepetaje zlogovati: »Marjanček, nič se me ne boj! Jutri pojdem v Tivoli in bom kupila prav takega fantka, kot si ti, in imel bo prav take oči kot ti, in imel bo prav take laske kot ti in imel bo prav take rokice kot ti.« »Kot ti, kot ti,« je ponavljala Marjanček in prikimala istočasno z njo. »Jaz bi rada, Marjanček, da bi bil ti moj. Toda ti nisi moj — ti si atekov in mamin — zato ne moreš biti moj. Zato bom jaz kupila drugega prav takega kot si ti.« — »Kot si ti,« je ponovil otrok.

*

Francka ni bila še nikoli pijana, čeprav je vedela, da vino opijanja. Ta dan se je hotela napiti samo zato, da bi dobila pogum. V rdeči bluzi s pentljo in v plisiranim krilu je stopila v kantino poleg vrtiljakov. Naročila je štirikrat zaporedoma po en kozarec vina in izpila vsakega na dušek. Položila je denar na mizo in odšla k vrtiljakom. Radi vina ji je udarila kri v lice in bila je ta trenutek zelo lepa. Roke je imela uprte v bok, skozi kostanje pa je sonce obsvetljevalo žive barve njene obleke. V trumah so hodili moški mimo nje, toda ni se menila dolgo za njihove pogovore, čeprav je opazila skoraj vsak obraz. Šele ko je videla, da je stopil mimo nje na vrtiljak močan, dvajsetleten črnolasec, je pohitela za njim in sedla na viseči sedež tik njega. Na ustnicah ji je igral širok nasmeh. Hrupna muzika je udarila v njena ušesa. Stoli so polagoma plavali više in više in vedno hitreje. Omotičnost jo je prijemala. Zdelo se ji je, da plava skozi nepoznani svet med drugimi vriskajočimi visečimi sencami. Le krepko telo pred njo je plavalo ostro začrtano.

Videla je tudi oči, ki so šinile po nji in že je ovila roko krog njegovega vratu. »Vlačuga je,« si je mislil fant, »toda za vruga je lepa,« in se zadovoljno režal. Takoj je ovil roko krog njenih prsi... »Zato, da ne boš padla« je rekel. Ko se je kolo ustavilo, je že ves vzkipele in sta se peljala še petkrat. Nato sta odšla na Rožnik pit. Povedala mu je, kdo je in on se je začudil. Potem je tudi on povedal, da je mehanik, čeprav trenutno brez dela in denarja, toda bo v najkrajšem času nastavljen, kakor so mu obljubili.

»Nič se ne boj, Lojze, bom plačala vse jaz,« je odgovorila ona.

Fant je bil hvaležen usodi, ki ga je pripeljala ta dan na vrtiljak ravno o pravem času. Nekoliko pijan in zelo sit sira, šunke in sardin se je vračal z njo v mesečini iz gostilne. Že po nekaj korakih sta krenila s steze v gozd.

To se je ponavljalo nedeljo za nedeljo.

*

Zanosila je že v prvem mesecu teh srečavanj, toda živemu krstu ni o tem ničesar omenila, čeprav so sanje o otroku izpolnjevale sedaj mnogo njenih ur. Gospodarja je še vedno opazovala premnogokrat minute dolgo, toda kadarkoli se je ozrl vanjo, ji je že zaigral smehlaj na ustnicah. Včasih pa jo je tudi gospodar skrivaj opazoval in se mu je zazdelo, da se je motil takrat, ko ji je svetoval, naj gre na zabavišče. Lojzeta je v začetku nekoliko skrbelo, toda ker je šlo po njegovem mnenju vedno vse tako po sreči, je postajal vedno bolj brezskrben in razigran. Grenilo ga je samo to, da se ga je v vsaki noči na vso moč branila in ga rinila od sebe. Toda končno se mu je vselej udala. Ko pa je bila nosna že koncem četrtega meseca, je videla, da ne bo mogla vsaj njemu več skrivati. Tudi je v njej stalno naraščal odpor proti njemu in poleg tega so postajale noči zelo mrzle. »Lojze, nosna sem že četrty mesec,« mu je kar na kratko povedala neko popoldne v gostilni, »in prosim te, da ne zineš o tem nobenemu človeku niti besedice.« Zastrmel je vanjo s takimi očmi, kot bi ga nekdo udaril s polenom po glavi. »Lepa stvar, da me imaš tako za norca, Francka!« —

Ko ga je končno prepričala, da je res, je obupano zašepetal: »Trebalo spraviti skupaj denar in odpraviti to stvar.« — Toda ona je počasi odkimala in mu na dolgo in široko opisovala podobo bodočega otroka, kakršno si je predstavljala v domišljiji. Toda on je ves čas krilil z rokami: »Ali misliš, da ti bom lahko plačeval alimente in ali si predstavljaš, da bi te lahko poročil, ko vendar ne morem in ne morem dobiti službe?«

»Ne bo ti treba plačevati alimentov, niti poročiti me. Glavno je, da si mi podaril otroka. Živemu krstu ne bom omenila, da si ti njegov oče.«

»In zakaj vse to?« je vzkliknil ves začuden.

»Lojze, tebe sem si zbrala, ker si lep fant in če boš kdaj hotel pogledati otroka, ti ne bom branila; tudi če bi se kdaj hotel poročiti z menoj, bom za to. Toda danes ti moram povedati, da nisem bila nikoli zaljubljena vate, kot si si morda predstavljal.«

»Da ti nisi bila vame zaljubljena?« je ponovil ves presenečen.

»Ne zameri! Če bi bila zaljubljena, bi te ne pustila kar tako od sebe.«

»Potemtakem si ljubila ves čas drugega in tudi z njim...?«

»Molči — sicer vstanem takoj. Zelo sem ga ljubila in ga tudi ljubim še — toda nikoli se me ni dotaknil niti z očmi.«

»In jaz sem mislil, da si bila samo moja,« je zagrenjeno odvrnil.

*

Pozimi je Mirje pusto in dolgočasno. Njegovi lepi vrtovi so mračni in mrtvi. Njegove ulice brozgaste in blatne. Toda kljub temu je živela Francka še vedno vsa v sanjah. Neprestano je opazovala Marjančka. Vsak njegov jok, vsak njegov smeh, vsako kretnjo si je utisnila v dušo in vse to si je predstavljala tudi pri svojem bodočem otroku. Da bi sama lahko prepevala, je učila prepevati tudi Marjančka. Imela je prijeten glas in še gospodar jo je rad poslušal. Z gospo sta se radovala, ko sta čula, kako zna Marjanček že dolgo vrsto kratkih pesmic. »Tako je moder! Enkrat zapojem, pa že zna,« je rekla Francka veselo. Vendar jo je pri vsem tem skrbelo, kaj bo storila gospa, ko bo zapazila njeno nosnost. Bila je zdravo kmečko dekle in slabost se je ni nikoli lotila. Krilo si je priredila tako, da je široko zvončasto padalo od pasu. Enkrat pa je le omenil gospodar vpričo žene in Francke: »Naša Francka se čudovito razvija. Njeno telo kar kipi. Kakor ustvarjena je za materinstvo.« Francka je zardela in zbežala iz sobe. Končno pa je prišla vsa stvar na dan. Gospa si je zaželela, da bi slikala svojo služkinjo. Pripravila je barve in jo privedla potem za roko v delavnico. Ko si jo je začela ogledovati, je Francki naenkrat postalo slabo in je morala sedeti. Tedaj je gospa spoznala in nekaj časa umolknila. »Mati boste,« je zašepetala. »Čez mesec in pol ali čez dva,« je odgovorila Francka. »Kaj je on,« je vprašala gospa. »Mehanik.« — »Ali vas bo vzel?« — »Ne vem. Najbrže ne bo hotel.« — »Moral bo storiti to, draga moja! Ali ga imate radi?« — Francka je nekaj časa molčala potem pa je vzkliknila: »Zelo rada ga imam,« in spustila se je v jok. — »Pomirite se, otrok,« jo je mirila gospa. »Govorila bom z možem. Treba bo pač nekaj ukreniti.«

Govorila je z možem, takoj potem pa se je vrnila. »Draga moja, imela sem vas rada ves čas, ko ste bili pri nas in vas imam rada tudi sedaj. Saj imeti otroka ni nobeno zlo. Zlo je ne imeti otroka. Vendar boste morali za nekaj mesecev od nas, kajti sicer bi hudobne sosedo začele govoriti najrazličnejše stvari. Dala vam bom — z možem sva sklenila tako — dva tisoč dinarjev. Pojdite h kaki znanki v predmestje in čakajte tam, dokler pride čas. Svetujem vam roditi v porodnišnici, po porodu pa odidite za nekaj časa v zavod za varstvo mater in otrok. Ko boste rodili, mi sporočite in bom tedaj primaknila še kaj za plenice. Nekaj mesecev pozneje se lahko povrnete k meni v službo in bomo poskrbeli tudi, da vaš mehanik ne bo pustil otroka nezakonskega.

*

Preden se je poslovila, je vso noč prebdela nad Marjančkom in mu božala glavico. Otrok se je ves čas smehljaj v sanjah. Neprespana in s težkimi nogami je odhajala potem s košaro v roki z Mirja v Udmat. Tam je živela v ubožni bajti stara perica, njena sodomačinka. Ko ji je izročila tisoč dinarjev, so se starki od veselja kar svetile oči. Toda Francka ni bila vesela. Prevelika je bila razlika med sobico, v kateri je bivala dosedaj, in med to, v katero se je naselila. Gospod in Marjanček, ki ju je ljubila, sta bila daleč, še bolj daleč radi te mrke, puste sobe,

po kateri so ležali kupi umazanega perila, iz katere so peljale strme stopnice v podstrešje, kjer je spet vsepovsod viselo perilo in iz katere ni bilo videti nič drugega razen s snegom pokritega zidu. Poleg tega je prišla že prvi dan vrsta sosed ogledovat jo in izpraševat jo, kdo je bil, ali jo bo vzel in kdaj bo čas. Kmalu je govorila vsa cesta samo o nji. »Pa tisoč dinarjev je izročila gospodinji. Tisti, ki ga je ustvaril, mora biti vražje bogat.«

Ni se menila za govorce. Da bi si skrajšala čas, je začela likati mesto gospodinje perilo. Iz likalnika izpuhtevajoči plin ji je povzročal bolečine v glavi in omotico. Vendar ni hotela nemo sedeti in čakati. Celo kuhati je pomagala. Vse to se je zdelo gospodinji prav in pohvalila je njeno pridnost. S tem delom si je Francka tudi ubijala koprnenje videti gospoda in Marjančka. Vendar so jo, kadar ni bilo dela, zanesle noge same po sobi iz stanovanja na zveržen, lesen balkon, s katerega je bilo mogoče videti Grad in Rožnik, in tedaj je s pogledom in z dušo romala do tiste hiše na Mirju. Zvečer pa se ji je dozdevalo, da sliši godbo iz sosedne sobe in da prepeva Marjanček na njenih kolenih.

Z nestrpnostjo je pričakovala poroda — saj ji bo ta podaril prelepega otroka in ji potem zopet povrnil sobico na Mirju. A vsa stvar se je zgodila mesec poprej kot je pričakovala.

Gospodinja je odpeljala voziček s perilom k Ljubljani in povedala, da je ne bo ves dan domov. Prosila je Francko, naj ji med tem zlika perilo, ki je ležalo v široki košari visoko preko roba.

Francka je naložila gorečega oglja v likalnik in mahala z likalnikom po zraku, da bi oglje bolj zažarelo. Že med tem opravičilo je začutila pekoč krč pod križem. Večkrat poprej je začutila, kako se je premikal otrok v njenem telesu. Vsakokrat se je pristavila in položila prst na ustnice, kot bi hotela prisluškovati. Take bolečine kot sedaj prej še ni začutila in se je zelo prestrašila. Vendar je kljub temu odšla k težki košari in se sklonila, da bi jo dvignila na mizo. Potem bi se ji namreč ne bilo treba tolikokrat sklanjati. Francka je bila močno dekle in bi tako košaro drugače dvignila kar z lahkoto. Sedaj pa je postala nenavadno težka, da jo je komaj privzdignila nekoliko od tal. Toda takoj jo je položila nazaj in morala počivati. Spet se je pojavila tista krčevita bolečina. Ko je minila, je Francka sunkovito dvignila košaro do pasu, a tedaj se ji je zavrtelo v glavi, omahnila je in treščila s telesom po tleh. Košara ji je pri tem udarila na trebuh in se prevrnila z vsem perilom po sobi. Bolečina v trebuhu se je pojavila tedaj s tako silo, da je Francka začela glasno kričati in se odvrnila po vseh štirih do postelje, na katero se je komaj dvignila. Potem so si sledile bolečine v vedno manjših presledkih in naraščale pri tem do neznočnosti. Premetavala in zvijala se je, krilila je z rokami, jokala in vpila na pomoč. A bajta je bila prazna in nihče ni slišal njenega glasu. Iz nje se je ločila krvavkasta voda, v katero je strmela z gorečimi, razboljenimi očmi. Videla je, da postaja voda bolj in bolj krvava in nato se je začela prikazovati neka črnkasta kepa, ki se je med neznočnimi bolečinami večala od popadka do popadka.

*

»To ni Marjanček, ne, to ni Marjanček.« Z okrvavljeno roko si je podpirala glavo in strmela pred se na drobno, modrikasto, v mlakuži krvi komaj premikajoče se bitje. »To ni Marjanček, to ni Marjanček.«

Otrok je odpiral in zapiral usta, kakor bi lovil zrak. Franckine oči so bile od bolečine in presenečenja kakor blazne. »To ni Marjanček, to je nekaj drugega.« Kriknila je in se pognala s postelje. V prihodnjem trenutku je že zvila rjuho z obeh strani nad tisto strašno bitje in pritisnila z obemi pestmi nanj. Vse, kar je delala potem, je delala še v večji omotici in tako nesmiselno, da bi v tem primeru bil lahko šolarček za detektiva, če bi hotel zadevo odkriti. Zagrabila je okrvavljeno culo in ne da bi še enkrat pogledala, kaj je v nji, jo je zavlekla pod stopnice, ki so vodile iz sobe v podstrešje. Pod njimi je stal zaboj, v katerega sta z gospodinjo metali pepel in smeti. Odložila je culo in hitela z obema rokama grebsti grob v zaboj. Potem je stlačila culo v jamo in jo zagrebla. Ni si umila rok, ki se jih je držala s pepelom pomešana kri. Z zadnjimi močmi se je spravila nazaj na posteljo in tedaj jo je začel stresati mraz.

*

Gospodinji in drugim ženam, ki so vpile nanjo, naj pove, kam je skrila otroka, ni hotela odgovarjati, kakor bi se bala, da bi ga morda ne privlekla še živega nazaj. Zato so poklicale stražnika s ceste. Ko je zagledal lepo, a kot zid blede dekle na postelji, mu je bilo žal, da ni bil kdo drugi mesto njega ta dan v službi zunaj na cesti in skoraj prijazno je vprašal: »Povej no meni, Francka, kam si ti otroka skrila?« — Strmela je vanj in ker se ji je zazdel njegov glas prijazen, se je nasmehnila, skočila je urno z ležišča, prijela stražnika za roko in ga vlekla pod stopnice. Tam je spustila njegovo roko in pokazala s prstom v zaboj. Oči so se ji živo svetile: »Tu je, tu notri je, toda on ni Marjanček,« je zašepetala.

*

Sodni izvedenec je ugotovil, da je bil otrok, ko je prišel na svet, še pri življenju. Ni pa ugotovil stanja, v katerem je bila takrat Francka, niti si ni mogel misliti, da bi ne bilo deklet, če bi le slutilo, da utegne novorojenček, ko bi zrasel, postati prav tako lep kakor Marjanček, nikoli storilo svojega obupnega dejanja. Potem bi ji nemara ne bilo treba prebiti toliko časa za stenami, ki so ji za vselej ubile življenje.

ZGODBA O NESREČNEM AVTORJU

IVO GRAHOR

»Papa! Šestdeset dinarjev. Papa!«

Obrnil se je in srepo preskusil hčerkin pogled. Dekletce ni trenilo. Seveda, Milica ne laže in ne zapravlja. Zapravlja kvečjemu on, ki zahaja vsak teden v gostilno. Otroci pa tudi ne lažejo; ti njegovi še ne znajo ne. Treba bo torej dati teh šestdeset dinarjev. Šestdeset, piši in beri 60 dinarjev. Bog ve zakaj! Potem pa naj gre človek z veseljem v gostilno, v kavarno in naj ostane še družaben in duhovit med prijatelji! Res, kar malo nerodno mu je in nepričakovano.

»Kaj? Šestdeset dinarjev? — Torej šestdeset dinarjev. Ali ne bi gospodična izvolili povedati zakaj?«

»Za slovensko čitanko.«

»Čitanko ti da Boris.«

»Ne. Kupiti moramo novo. Lanska več ne velja. Ta mesec je izšla nova.«

»Tako.«

In Miličin oče, ki je uradniški oficial in je bil nekoč znan pisatelj, izvleče na 20. dan v mesecu iz svojega tankega žepa še tanjšo listnico ter odšteje ženi na roko šestdeset dinarjev — za knjigo. Moj bog! Še nikoli ni mislil, da bo svojim otrokom s tako težkim srcem plačeval izobrazbo.

Milica in otroci pa so začudeni. Le kako to oče in mati počasi štejeta denar! Žena strmi možu negibno v obraz, kakor bi mu hotela očitati: Kako le moreš potem še z veseljem stopiti v krčmo!

Pa vendar, za čitanko, kdo ne bi dal svojemu otroku, da se seznanj vsaj z materinščino, z nacionalno kulturo tako rekoč!? Z vso močjo se premaga in odločno zapahne svojo mršavo suknjo pod pazduho. Zdaj se pa odpravi ven. Že petič je moral morda po nepotrebem plačati nove knjige. Ali lanska čitanka ni bila dovolj dobra? Recimo, da ni bila, nadzorovati pa hoče odslej to nakupovanje; saj to mu je, očetu, celo dolžnost. Zbogom! — se že poslavlja in gre:

»Zvečer pa hočem videti to — to čitanko.«

Pika. Zaloputne, zdrvi po stopnicah, in že je zunaj. Zvečer pa pojde pit, še nalašč, na vso jezo. Nak. Tako nepričakovano in tudi je 60 Din, šestdeset dinar ... čkov lep denar. Za takóle okoli dvajsetega v mesecu lepa vsota, ko drugi mesec baje še za čitanke ne bo več.

*

Večer.

Gospod oficial je povabljen na nekakšen večer v predmestje. Popoldne je bil o tem že govor med prijatelji, da bi pisatelj najbrže ne odklonil. Odklonil? Kaj še. Ne, gospod je sicer bil res pisatelj, pa je vendar postal raje oficial in poročen je, soliden družinski oče. Prav nič vzroka nima, da bi odklonil povabilo na dobro kapljico.

Samo onih šestdeset dinarjev mu še ne da miru. Kljub temu vljudnemu povabilu. Po glavi mu brni prekleta številka. Ali je res že tak filister, da ne zna mirno šteti? To mu je še ostalo v naravi kot vpliv malomeščanske okolice, v kateri je zrasel, in od siromaštva. Zaznamenovan je tako rekoč. Lahko bi rekel tudi šest kovačev namestu šestdeset Din; ampak ne more. In zakaj ne, zakaj šestdeset? Temu bi se bil že lahko privadil.

V tem hipu si želi še to napako izbiti iz glave, ko je tako jasna: človeku samo zakrije bistvo stvari, kakor vse številke obče vedno nekaj zakrivajo. Nak. Takóle, kar ne da bi bil še prav obesil klobuk, ne moreš spet oditi z doma.

Torej k zadevi. Kaj je s čitanko?

Milica ima besedo. In kaj pravi Milica? Koliko je veljala čitanka?

»Šestdeset Din.«

»Daj, prinesi jo pokazat! Bomo videli, kakšna je in zakaj ti je bilo treba nove.«

Tako se gospod oče razburja in strokovnjaški zateza veke, ko prelistava knjigo, ki mu jo je nadebudna hčerka prinesla ter spoštljivo položila na roko. On vrti in se mika. Prav za prav pa ničesar ne vidi,

ko da mu je šment zlezel v oči —; teh šestdeset dinarjev. Zadeva je torej pri kraju. Tu je nova čitanka, kaj boš! Ne ostane mu nič več drugega, kakor da knjigo mirno in brez besed odloži. Ali ni bil pri vsem prav za prav zelo smešna figura, on, toli uravnovežen in kulturni človek? Otroci in žena že od strani pogledujejo nanj in se rahlo nasmihajo. Morda celo mislijo, da je že pijan, ko šele bo. Presneto se motijo. Bo pa pijan, ako bog da, morda še ta večer.

Na kolenih ima čitanko, da, novo slovensko čitanko za vse razrede, za ... razrede srednjih šol, z berili, z opomnjami, opazkami, z razlago posameznih del in z razčlemba! Kmalu bi jo bil že zamenjal s slovnico. Vražje učene reči, kar ve samo takale knjiga. Nekakšen sprehod po literaturi. Be.

»Na!«

Gospod oče je zaprl knjigo in jo vrnil Milici.

Otroci se še glasneje smejejo. Zakaj se mu smejejo. Bo gotovo spet kakšna otročarija. Mogoče knjiga ni bila tako zelo draga in bi moral zahtevati ostanek denarja nazaj. Ne, to gotovo ne bo, knjige so rajši še dražje, zlasti šolske. In Milica se ne laže. Samo osmešil bi se s podobnimi vprašanji, zdaj pa je že čas za odhod in oditi je treba čimbolj dostojno, da te otroci ne prično zaradi večernih odhodov obsojati. Zbogom.

Toda glej, saj mu ima ta večer celo lastna žena nekaj povedati. Res, kar tik preden se je okrenil, da gre, ga ustavlja in niti ni videti, da bi imela karajoče namene. Danes mu je to res še posebno všeč!

»No, kaj ti je?«

»O nič nič, prav nič. Ali naj se jaz vmešavam v to, če ti sam niti dobro ne pogledaš čitanke, ki te je opoldne tako zanimala?«

»Je že prav.«

»Pa slabo si jo pogledal, da nisi videl! Drugače bi bil gotovo opazil v nji vsaj svoje ime. Ali ne vidiš, kako se otroci smejejo tvoji raztresenosti in površnosti? Čakali smo, kaj boš rekel.«

Gospod oficial je presenečen. Čakali so. Poiskali so v njem pisatelja, ki je bil še vselej srečen, kadar je videl svoje povesti kje tiskane. Morda je bilo to ljubezen do umetnine ali pa bolj samoljubje. Toda samoljubje se je v njem že predavno nehalo. Ali živi umetnost v njem še naprej, toli zanemarjena in že skoraj pozabljena tovarišica? Ali je morda res v tej čitanki tudi beseda o njem, morda kar celo berilo, povest, ki jo je on spisal?

»Dajte mi še enkrat sem čitanko!«

Otroci ne smejo misliti slabega o njem ali pa da sodi o umetnosti manj resno, to je o literaturi. Kar si, si, pa če bi bil samo pometač, pred otroci ne moreš skrivati. Tu pa gre celo za umetnost.

Z neokretno roko obrača liste. Milica mu pomaga. Da, tu je torej ta stvar. V sobi okrog njega je spet vse slovesno tiho. Pravljičica. »Pepček in vrvica.« Spisal Cene Čuk.

Besedilo. (Gospod oficial se svoje pravljice še malo spominja. Da, še pozabil bi jo bil, da ni to oblikovno ena najboljših in tudi najmočnejših stvari od vseh njegovih.)

Toplo mu je, ko čita in poskuša ostati miren. Nato bere dalje v čitanki, misleč, da se s tem svoje zadrege vsaj nekoliko reši.

Vprašanja.

Bere.

Razčlemba.

Vaje. Kaj je hotel pisatelj povedati?

Prvič...

Drugič...

Naloga. Napiši po svoje pravljico tako, da je Pepček vrvico našel, da je zlata in da se Pepčku voz ne prevrne. Pepček je slaven.

..... čop.

Zakaj je oče tako naglo spet zaprl čitanko?

Otroci in žena stoje tam preplašeni, kakor okameneli in strme nepremično vanj. On je bled, čuti to in ko odpre usta, da spregovori, se še trese. Ves divji je. Takšna nesramnost!

»Kdo je sestavil to čitanko?«

Kdo? Saj stoji tam zapisano in tudi vseeno je. Vprašanje bi si bil lahko prihranil. Le kaj si zdaj družina misli o njem? Molk. Otroci se le zbegano spogledujejo. Njegovo vedenje se jim zdi neverjetno. Kaj naj odgovore? Vzemi in beri!

Je že res, saj je imena že prej prebral, pa se ni zanimal. Na prvi strani so debela imena s priimki vseh sestaviteljev, predelovalcev, avtorjev tega »berila« tako rekoč. Zdi se mu, da taki možje ne bi smeli sestavljati šolske leposlovne čitanke, umetniške knjige tako rekoč. Tako rekoč, uničili so mu pravljico.

»Hm.« Glas mu je že nekoliko glajši. Otroci mirno poslušajo, ne razumevši, da oče nakrat govori sam s seboj. — »Razčlemba... Kaj pa je hotel pisatelj povedati? — Hotel... Razčlemba, opomnje. Vrag vzemi razčlemba! Pisatelja! Vola bi jim dal, pa ne umetnino. Vola!«

Škandal.

»Za kateri razred pa je predpisana?«

Molk. Milica naenkrat ne ve niti tega.

»Ali ne veš, v katerem razredu si?«

Spet tako neumno vprašanje.

Končno je pa prav vseeno, v katerem. Pre...

Oče se v pisatelju še pravočasno zave svoje zunanje podobe.

»Nič, nič, le tako sem rekel. Ni mi prav, da tako delajo s stvarjo, ko je študent vendar edini človek, ki lepe stvari še pobožno bere. Pozneje ne bo bral istega pač nikdar več, pa mu zdaj razderi iluzijo, odpihni tako rekoč... Ba, kaj jaz vem! Meni je vseeno.«

Toda beseda mu vre. Prekleti profesorji! Uš, hijene, zgodovinarji. Psotka mu teče, ko da so mu jo razgibali svežo, šele prvič, še vsa hrapava in hreščeca. To so ti... Kakor da so ga oropali. Človek ne bi nikoli verjel. Zave se, da mu leži čitanka znova v roki, le kdaj jo je spet vzel, znova jo odpre in pogleda. Tako! K vsaki pesmi, k vsaki povesti in pravljici dolg komentar, včasih enak ali še hujši, še bolj krasna razčlemba, pripombe vseprek. Kaj naj tu še ostane od vsega, kar je pisatelj napisal, pesnik izpel?

Vprašajmo hčerko!

»Ali ti je čitanka všeč?«

»Je. Saj sem je že polovico prebrala.«

»A tako, všeč ti je.«

In on, ki je že videl, kako bo knjiga sfrčala po zraku, je zdaj sklenil roke, brcnil nato s koščnim odzivom knjigo z naročja in jo nekako prevrgel v roke svoji pazljivi hčerki.

»Tudi jaz sem prečitala tvojo pravljico,« se oglasi zdaj žena blaženo. Prečitala si jo.

Toda glasno ne more izreči gospod pisatelj ničesar več. Zdi se mu, da ti dragi mu ljudje ne smejo vedeti, kako mu je. On je on. Zdi se mu, da je sam. Svet se spreminja okrog njega in je že ves sama čitanka. Zdi se mu, da ni bolj gnusne reči od te, od razčlenjene in razložene umetnosti. Razgaljenega se čuti tako rekoč. Da, skoraj sram ga je. Nekoč smo bili vse drugačni. Človek je človek, a nekaj mu je še vendarle bilo vselej sveto, oblika, slog, neizpremenljiva vsebina, kaj jaz vem kaj!

Gospod oficial je ves bled.

»Da, tako daleč je že prišlo, da...«

Otroci strmijo. Končno se gospod oficial le zave samega sebe, ogrne naglo površnik nase in odhiti ven. Zdi se mu, da bo še znorel, ako bi ostal zdajle doma. Potrebno je, da se otrese razburjenosti. Saj je morda sam v zmoti in učinkuje stvar drugače nanj, drugače na druge. Lahko da je v zmoti, toda žal ni. Kaj se le vse na svetu med ljudmi ne zgodi... da naredi iz stvari vprav to, kar niso, čemur se je hotel izogniti. Pesništvo, umetnina, kaj umetnina! To je biló.

»Jaz vam že dam, kaj je pisatelj hotel povedati!«

*

Gospod oficial je že sit tega razburjanja in sedi v kavarni pri mali mizici. Da bi ta večer šel še kam v goste, mu ni biló. Ona prekleta »njegova čitanka« mu ne gre iz spomina. Ne more je več pozabiti, pa pojdem v kavarno, si je dejal.

»Žličin! Sakrileg!« vpije umetnik v njem in se še upira nepremagljivi, živi resničnosti. Mrmraje sam s seboj, se umika pogledom natakarejev, ki so si ga ta dan očitno vzeli na piko, da ga vsi stražijo. Misli pa ves čas na te profesorje, na te..., ki so sestavili knjigo.

»No jaz, ... jaz bi vam hotel povedati...«

In to nagomiljeno časopisje tu! Ali je sploh vredno, da še kaj čitamo, če se svet itak želi obrniti na glavo; in da čitamo ocene, ki jih strokovnjaki (sic!) — objavljajo? Ali niso to čitanko hvalili, z jezikovnega, s historičnega, pedagoškega vidika? Kaj pa je sploh to, jezikovni vidik?

Gospod oficial jezno odriva od sebe skladnico časnikov, ki si jih je bil sam nakopičil, da bi se čimprej razmislil, raztresel. Kajti počasi res dozoreva v njem sklep, da ne bo, za maščevanje, nikoli več bral tega suhega listja. Nikoli. Amen.

Ali ga niso prijatelji sploh povabili nocoj k »Dobri kapljici«? Ne, takšen da pojde? Raje bi vendar kaj bral. »Fliegende Blätter.«

»Natakare, Koprive, humoristične liste!«

»Gospod oficial, humoristične liste?«

Gostje in daljni kavarniški znanci ga že začudeno ogledujejo. Stari upokojeni nadoficial se je celo sklonil k svoji ženi v kotu in ji zaupno razlaga:

»Oficial Čuk se je zmešal.«

»Ježeš, kje?«

Stari pa ne pojasnjuje ničesar. Saj je onemu videti, kako daleč je z njim. Samo vprašal bi ga še, morda pa on ve in bi mu povedal.

»Kaj pa tako vneto iščete po vseh časopisih, gospod Čuk?«

»Aa... Avtorsko pravo.«

»Tako. — Vidiš, da sem rekel. Rekel je, da išče v humorističnih listih avtorsko pravo. Znorel je.«

Stari humoristični list slavnega mesta Zagreba leži pred Čukom z izzivajočo karikaturó. »Koprive.« Vzame ga in prebira. Tu pa tam se že skoraj mora nasmehniti. Ena, dve. Včasih se dobe prav poštene domislice. Hm, kaj pa to?

»Evo!... Avtorsko pravo,« bere Čuk zopet tiše spet samo za sebe.

»Kaj pa mu je?«

»Gospod pisatelj čitajo avtorsko pravo, kaj jaz vem,« razlaga spet svoji ženi gospod upokojeni nadoficial, ne brez zaničljive ironije.

Pisatelj res čita, še prav napeto čita. To mora biti že posebno mastna packa. Tistole? Seveda, meni natakare.

Tole čita gospod pisatelj. Bilo je nekje v Beogradu, če ne v Sarajevu, v neki...

»V neki beograjski kavarni je svirala gostom ciganska kapela znano domačo skladbo, ko prileti gospodar k dirigentu in mu že naprej ves prestrašen maha s roko neka znamenja, najbrže, naj prekine.

»Pa šta je gospon kafedžija?« vpraša cigan, ko se oni prerine skozi vso gnečo do njega.

»Prestante! Nemojte svirati!« se lovi oni za sapo in v silnih skrbeh, da se mu roka kar zvija z zraku. »Svirajte nešto sasvim drugo, jer je došao ovaj sam komponista pa ću morati, da platim onaj avtorsko pravo. Neću.«

Ves hripav je. Ciganu pred njim zaigra na licu razigran nasmešek.

»Avtor?« vpraša, igrajoč dalje peklasto vijolino.

»Da, Boga, sam avtor. Vrag bi znanó što ga je donelo ovamo. Prestante!« In s silo poskuša zaustaviti svirajoče cigane.

»Šta radiš, gazda? Nemoj, pusti ti nama to. Šta? Nikako! Svirajte dalje! Pa šta se ti bojiš? Svirajte! I da je došao sam vrag, neće više prepoznati on svoj komad, kad mi sviramo!«

Gospod Čuk je treščil »Koprive« na drugo, oddaljeno mizo in vstal s takšno silo, da bi bil skoraj prevrnil kozarec. Svirajte nešto drugo! — in brez besed gre naravnost proti izhodu.

Zavil je naravnost k prijateljem, ki so ga čakali pri »Dobri kapljici«.

Z A P I S K I

NOVO DELO O SVETOVNI VOJNI

Pierre Renouvin, profesor na *Faculté des lettres* in na Carnegiejem mirovnem institutu v Parizu je izdal pri Alcanu knjigo »*La crise européenne et la grande guerre*« (640 strani), kjer skuša na temelju vse doseđane dokumentarčne in memorijalistične literature podati celoten strateški, gospodarski, politični in diplomatski pregled svetovne vojne. Renouvin je izdal že pred leti »Diplomatsko zgodovino 19. stoletja,« ki

je izšla pri Carnegiejevem institutu. Že to prvo delo se odlikuje poleg izrednega smisla za rezimiranje in za preglednost tudi po nekaterih izvrstnih psiholoških karakteristikah. Tako lahko omenimo zlasti njegov portret ustanovitelja svete Alijanse carja Aleksandra in pa angleškega državnika, Metternichovega epigona Castlereigha.

Renouvinovo novo delo kajpak nima tistega osebnega čara, kakor ga izžarevajo spomini nekaterih državnikov in vojskovodij iz svetovne vojne. Največja odlika te knjige in hkratu njena slabost je pač v njeni stvarnosti kateri je moral avtor podrediti vse drugo. Tako ostane njegovo delo konec koncev le nepregledna vsota dejstev, statistik, vojnih in diplomatskih epizod. Avtor si niti ne prizadeva, da bi vsebino kakorkoli poantiral ali jo napisal pod nekakšnim enotnim vidikom. Bravec zaman išče kakšno povezanost in kakšno vodilno misel, ki bi ga vodila skozi vse delo.

V resnici je svetovna vojna v svoji celoti in globini nekaj tako obsežnega in, lahko trdimo, nerazumljivega, da nam nudi še danes celo vrsto najbolj nasprotujočih si razlag. Umetniško dovršene zgodovine svetovne vojne po zgledu klasičnih zgodovin si zaenkrat niti misliti ne moremo. Zdi se, da govori s polno pravico o njej samo tisti, ki jo je sodoživljal in ki je soodločeval pri njenem poteku. Tako se bomo morali kljub ogromni literaturi še dolgo v mnogočem zatekati k enostranskim, prečesto neznanstvenim memorijalistom.

Renouvin se v svoji knjigi nikjer dobesedno ne dotika vojne krivde. Vprašanje vojne krivde je predvsem moralno vprašanje, ter je že davno izgubilo svojo pravo aktualnost, kajti resničnih *vzrokov* vojne nikakor ne gre zreducirati zgolj na moralo, pa naj bo neposredni krivec za njen izbruh ta ali pa oni. Denimo, da dejansko nihče ni zakrivil svetovne vojne. Če pa iščemo za njenimi vzroki, bomo morali obsoditi malone vse človeštvo, zlasti pa njegov družabni red, ki ne samo omogoča vojno, marveč bazira skoro izključno na principih imperijalističnega osvajanja. Vojna je v zraku, vojna je lahko posledica zgolj enodnevnega diplomatskega konflikta, pravi danes Mussolini. Vzroki vojne pa so gotovo globljeja značaja. Nič drugače ni bilo s svetovno vojno.

Ves čas med prvo rusko revolucijo in letom 1914. je bila vojna vsak dan v zraku. Ni ga bilo režima, ki se ne bi z neko naivno predrznostjo poigral s to možnostjo. In vendar je konec koncev le vse strahotno presenetila. Nihče ne more trditi, da bi jo bilo mogoče, ali pa, da bi je ne bilo mogoče preprečiti. Danes nima več smisla, da smo sentimentalni, če govorimo o vojni: tik pred izbruhom se je komaj vedelo, kdo bo posegel v bojni metež in proti komu se bo boril. Nekaj držav je bilo celo nekajkrat na tem, da obrnejo hrbet svojim dosedanjim zaveznikom. (Avstrija, Bolgarija, Romunija, da ne govorimo o bolj zapletenih in ne povsem »jasnih« primerih.) Med vojno je bil govor o separatnem miru med Rusijo in Nemčijo, Nemčijo in Italijo, Anglijo in Nemčijo, ter o celi vrsti podobnih transakcij, kakor se izraža Renouvin. Za nas najbolj zanimiva utegne biti mirovna ponudba cesarja Karla Franciji. Cesar Karl je bil, kakor je malo znano, protinemško orijentiran (»Popoln uspeh Nemčije bi pomenil naš popoln propad«) in je bil za ceno miru »pripravljen podpirati francosko pravično zahtevo po — Alzaciji.« — »Zavezniki odpadajo od nas kakor gnile hruške,« je vzkliknil cesar Wilhelm na dan mobilizacije. Doba premirja pa je bila doba vsesplošnega izdajstva.

Notranje politični položaj večine evropskih držav pred vojno — če izvzamemo morda Rusijo, ki si tik po porazu na Daljnem Vzhodu in po revoluciji ni upala intervenirati v bosanskem konfliktu, ali pa Italijo, kjer se je opozicija še dosti bolj vnemala za vojno kakor pa reakcija sama — je bil tak, da ni mogel bistveno izpreminjati njihove zunanje politične koncepcije. Demokratska gibanja v posameznih državah nimajo v rokah nobene karte, s katero bi lahko preprečila ali zavrla izbruh vojne, prav tako malo, kakor jim tudi v povojnih letih ni uspelo preprečiti povratek evropske reakcije. Vsi delavski nemiri po tovarnah orožja so bili povsem spontani in izolirani izrazi nezadovoljstva in niso bili niti v enem primeru *organizirani*. V zunanje političnih in vojaških zadevah so režimi docela neodvisni. In vendar je za vsa predvojna in vojna leta značilna neka obupna nemirnost in nestalnost celokupne evropske politike.

*

Nemčija je pod drugim carstvom — v nasprotju s Francijo — na škodo svojega poljedelstva prekomerno razvila svojo industrijo in svoj izvoz. V tej deželi, ki je tako naglo prešla iz skromnega in napol provincijalnega življenja v tolikšno prosperiteto, prevladujejo pred vsem gospodarska vprašanja. Vse stranke, morda z izjemo katoliškega centra, odgovarjajo bolj posameznim interesnim kapitalističnim skupinam kakor pa različnim političnim programom. Politično življenje je po končanem konfliktu med drugim Reichom in katoliško Cerkvijo docela omrtvelo. Cesar in kancelar Bülow posvečata svojo pozornost skoro izključno zunanji politiki. Bülow je izobražen in prekanjen človek ter predvsem dober taktik. Cesar se proslavlja s svojimi gospodovalnimi allurami, ki jih mnogi spravljajo v psihološko zvezo z njegovo delno pohabljenostjo. Vsi, ki so imeli opravka z njim, mu priznavajo nedvomne sposobnosti, pred vsem izvrsten spomin in pa občudovanja vredno umetnost prilaganja, toda očitajo mu prenagljenost in pomanjkanje kritičnosti.

Njegova politika v tej dobi je usmerjena predvsem v ohranitev kontinentalnega ravnotežja. To dejstvo nam v veliki meri pokaže, kolikšne nade je polagala Nemčija na svoje tekmovanje z Anglijo v pomorskem oboroževanju. Ravnotežju na svojih vzhodnih in zapadnih mejah je Nemčija celo nekajkrat pripravljena žrtvovati Avstrijo in njene interese na Balkanu. V tem smislu ji je dragocena zveza s Francijo kakor z Rusijo, ali po možnosti z obema. Ruski poraz na Daljnem Vzhodu je nudil zato naravnost sijajno priliko, ki jo je Nemčija po lastni ali nelastni krivdi docela zaigrala.

Cesar Wilhelm je bil prepričan, da Rusija, oslABLJENA po vojni z Japonsko in po revoluciji, ne bo zametavala nemškega prijateljstva. Na sestanku v Björku mu je uspelo pridobiti ruskega carja za nemško-rusko zvezo, ki je ostala nekaj časa tajna. Ko je ruski zunanji minister, ki je bil odločen pristaš rusko-francoskega prijateljstva, izvedel za dogovor med obema suverenoma, je hitel na vse pretege prepričevati carja o škodljivosti te zveze. Tradicionalno francosko-rusko prijateljstvo in tradicionalni francoski krediti so bili v nevarnosti. Nemčija je hotela najprej na skrivaj pripraviti rusko-nemško zvezo in postaviti Francijo pred dovršeno dejstvo. Bila je prepričana, da bo v tem primeru tudi Francija hočeš nočeš pristopila k tej zvezi. V ta namen je bila Nemčija celo pripravljena

popustiti v maroškem vprašanju in žrtvovati evropskemu ravnotežju svoje afriške interese. Kako dragocena bi ji bila ta trozveza, lahko izvidimo iz dejstva, da pričinja popuščati že potem, ko ji je uspelo izposlovati odstop Delcasséja, ki se je izkazal v maroškem vprašanju preveč nepopustljivega. Ta trozveza bi ji tudi nedvomno uspela, če bi se ji posrečilo postaviti Francijo pred dovršeno dejstvo. Toda Lamsdorf je v naglici »vprašal« francosko vlado za njeno mnenje in tako že v principu onemogočil vso akcijo. Nemčiji ni preostalo drugega kot nova nepopustljivost, ki jo je polagoma privedla v popolno izolacijo in končno v vojno. Toda tudi še v maroškem vprašanju je, mimogrede povedano, zmagala moč francoskega kapitala, ki je izzval paniko na berlinski borzi. Toda evropskega ravnotežja je bilo s tem konec.

(Konec prihodnjic)

Peter Donat.

KULTURO JE TREBA OBRANITI

Nosilci kulture so umetniško ali miselno ustvarjajoči ljudje, pisatelji, glasbeniki, slikarji, kiparji, arhitekti, filozofi, misleci. Če ti nositelji kulture zadevajo v družbi, ki v njej žive, ob zapreke in ovire, ali pa zaradi svojega dela celo na sovražnosti, zatiranje in preganjanje, tedaj te sovražnosti, zatiranje in preganjanje ne veljajo le osebam, marveč kulturi sami. Povsod, kjer organizirana družba preganja, usužnjuje in svobodo krati ustvarjajočim ljudem, povsod tam smemo upravičeno reči, da je kultura v nevarnosti.

Danes je v Evropi ali celo na svetu skoraj ni države, kjer bi kultura v svojih nosilcih ne trpela omejevanja svobode misli in besede, sovražnosti, podjarmljanja ali celo izgnanstva. Odveč bi bilo govoriti, kakšna je danes usoda kulturno ustvarjajočega človeka v državah fašistično totalitarnih režimov. Le na hitlerjevsko Nemčijo je treba pomisliti in na neštete kulturne delavce, ki jih je ta hitlerjevsko organizirana družba izgubila, prisilila k molku ali drugače preganjala. Po drugi strani pa so umetniško in miselno ustvarjajoči ljudje v edini državi, ki je izvedla socialni prevrat, izpostavljeni nevarnosti, da jih na novo se urejajoča družba sili k utilitaristični, propagandni uporabi njihovih ustvarjalnih zmožnosti. V obeh primerih ima kulturno ustvarjajoči človek popolnoma jasen dojem, da mu primanjkuje svobode, ki je njegovemu duhu tako potrebna kakor zrak njegovim pljučom. Kjer umetniškemu in miselnemu ustvarjanju ni zagotovljena popolna svoboda, tam človek nehote čuti, da s kulturo nekaj ni v redu. In koliko je danes v take ali drugačne državne tvorbe organiziranih družb po svetu, kjer bi ustvarjajoči človek imel zavest neprikrajšane svobode? In čim slabotnejša je v njem ta zavest, tem močnejša je v njem slutnja, da kultura propada, nazaduje, da je kultura ogrožena in je treba storiti karkoli v njeno obrambo.

Ta zavest, da je kultura dandanes v nevarnosti skoraj po vseh deželah sveta, je zbrala letos konec meseca junija v Parizu na kongresu lepo število pisateljev iz vseh dežel sveta; štiri dni je zasedal ta mednarodni zbor pisateljev iz malone vseh evropskih in ameriških dežel. Udeležilo se ga je več sto pisateljev; zlasti je prišlo zelo mnogo ruskih pisateljev iz sovjetske Rusije, da bi svojim zapadnim tovarišem obrazložili in pojasnili

stališče, ki ga sovjetski pisatelj zavzema do kulture. Edini predmet razmišljanj, predavanj, debat in pomenkov naj bi bil: »Défense de la Culture« — Obramba kulture. Samo kakšne kulture? Tradicionalne, zapadnjaške, kakršne smo vajeni izza stoletij, ali drugačne, nove, ki se danes nemara šele kaže v motnih obrisih. Razpoloženje na kongresu in dobra volja vseh udeležencev, prikopati se do razbistritve pojmov, če že ne do pozitivnih zaključkov, je bila ves čas očividna. Predavatelji, in med njimi so bili André Gide, Julien Benda, André Malraux, Heinrich Mann, Aldous Huxley, E. M. Forster, Henri Barbusse, M. Kolcov, Aleksej Tolstoj, Vsevolod Ivanov, niso govorili drug mimo drugega ali krčevito slepo braneč le lastno stališče, marveč so se odkrito in z najboljšo voljo trudili, da bi čim jasneje opredelili pojem kulture ter podali njeno diagnozo za sedanjost in bodočnost. V tej zvezi so govorili o vlogi pisatelja v družbi, o literaturi in komunizmu, o individuu, o humanizmu, o narodnosti in kulturi, o ustvarjanju in avtonomnosti človeške misli, itd. Angleški pisatelji so zlasti poudarjali, kako visoko cenijo »demokratske svoboščine«, tradicionalne v njihovi deželi, relativne brez dvoma, a vendar bistvene. Svetovnoznana pisateljica Forster in Huxley pa sta v dveh globoko ironičnih govorih izrazila bojazen, da bodo tudi angleške »demokratske svoboščine« izginile počasi, a zato tem gotoveje, v letih, ki prihajajo. Zakaj celo v Angliji že omejujejo »demokratsko« svobodo, ji čedalje bolj strižejo peroti, jo glodajo. Nova vojna bi pomenila konec vse svobode in konec Evrope. Sploh pa je ne le iz govorov Angležev, marveč iz govorov vseh pisateljev, ki zaslužijo ime »liberalni«, zvenela izpoved, da vidijo v sebi zadnje predstavnike individualistične civilizacije, ki je smrti zapisana; vedo sicer, da je smrti zapisana, brez moči so pred tem spoznanjem, vendar so kljub temu še zmerom neomajno zvesti demokratskim načelom; saj se življenje nikoli ne ustavi; prišla bo doba, ko bodo zagospodovale kolektivne sile; a potlej se bo zopet izoblikovala liberalna družba, čeprav v drugačni obliki.

Splošno pa so vsi na tem kongresu čutili, da so ti liberalni pisatelji, ki sami priznavajo, da je individualistična civilizacija smrti zapisana, le epizoda. Težišče, h kateremu so se naklanjala vsa predavanja, vsi govori in skoraj vse debate, je bilo drugod, je bilo v vprašanju, ali ni v nevarnosti le neka posebna, če hočete, zapadnjaška kultura, in sicer v nevarnosti zato, ker taka, kakršna dandanes je, sama ni več zmožna življenja. Zato je znani francoski esejist in polemik Julien Benda koj prvi dan kongresa, še preden so se začeli razgovori o »Obrambi kulture«, jasno povedal, kaj vidi zapadnjak v kulturi ter pozval zlasti sovjetske pisatelje, naj še oni opredelijo svoj pojem kulture. Potem šele bi bilo možno in smiselno govoriti, kako obraniti kulturo.

»Na teh sejah,« je dejal Julien Benda, »bo z ene strani govora o zapadnem pojmovanju literarne umetnosti, z druge strani o komunističnem pojmovanju te umetnosti.« Kakšno je eno in drugo, kakšno je strogo opredeljeno razmerje med njima?

»Zdi se mi, da se ti dve pojmovanji bistveno ločita po nazoru, ki ga imata o duhovnem udejstvovanju v njegovem razmerju do ekonomskega udejstvovanja, če pod slednjim razumemo dejstvo, da se človek bori z zunanjim svetom, da zadosti svojim materialnim potrebam. Zapadno pojmovanje obstoja v veri, da duhovno udejstvovanje ne zavisi od ekonomskega, da med enim in drugim ni kontinua. Zato je to zapadno

pojmovanje dualistično in izvaja, kar je Marx imenoval in seveda obsodil, ločitev človeka z njim samim, okrnitev duhovnega z ozirom na celotnega človeka. Seveda to pojmovanje predpostavlja, da duhovno in od ekonomskega življenja nezavisno udejstvovanje neskončno presega ekonomsko udejstvovanje, da je le duhovno udejstvovanje vredno, da se mu poklonimo. Z viška svoje autonomije prezira zapadni intelektualec vse ekonomsko, oziroma enostavno ne ve zanj, če naj govorimo jasno.

Zapadnjaško stališče je torej tako, da je duhovno udejstvovanje nezavisno od ekonomskega. Pravilneje bi se izrazili, če bi dejali, da zapadnjaško pojmovanje hoče verjeti v to nezavisnost. Če se namreč kdo trudi, dokazati nam, da so duhovni proizvodi neke družbe rezultanta njenega ekonomskega stanja, tedaj se temu dokazovanju ne upiramo in ne protivimo toliko, ker ne maramo priznati nečesa, kar se nam zdi slabo dokazano, marveč se protivimo mnogo bolj kot ljudje, ki so že vnaprej odločeni, da o tej zavisnosti ne marajo slišati, ker bi ranila njihovo vero o nasprotnem, ki ji hočejo ostati zvesti. Omenimo mimogrede, da je nasprotnikovo stališče do pičice enako; če je nasprotnik odkritosrčen, tedaj bo priznal, da je odvisnost duhovnega od ekonomskega mnogo manj nekaj, kar v resnici velja kot dokazano, kot nekaj, kar hoče, da je. In s tem je podana karakteristika naših nasprotujočih si stališč. Nismo tu zbrani ljudje, ki izrekajo različna mnenja o neki realnosti, o kateri nas bo naposled poučila izkušnja, nakar bomo vsi istega mnenja. Pač pa smo tu ljudje, ki smo si nasprotni v tem, da *hočemo verovati* vsak nekaj nasprotnega, in sicer o nečem, kar ne spada v področje izkušnje, to je: svobodnost ali nesvobodnost duha glede na materijo. Kajti prav to je tip vprašanja, ki ga ni mogoče izkušnjsko razrešiti, vprašanja tedaj, ki spada v metafiziko in napram kateremu je mogoče zavzeti le tako ali drugačno *stališče verovanja*. Nekateri sodobni misleci, kot n. pr. Bergson, so si domišljali, da bodo »izkušnjsko« dokazali autonomijo duha napram materiji; vsi ti poizkusi so propadli, pa naj reče kdo kar hoče. Prav tako pa so propadli poizkusi marksistov, ko so si umišljali, da bodo ugotovili matematično odvisnost duhovnih proizvodov neke družbe z ozirom na njeno ekonomsko stanje. Iz tega sledi, da naša nasprotja niso znanstvenega značaja. Vsa ta nasprotja so nujno čustvenega značaja, ali da govorimo naravnost, ker smo zato tukaj: ta nasprotja so bojnega značaja.«

Ko je Julien Benda tako opredelil pojem zapadnjaške kulture, za katero je po njegovem bistveno, da hoče verovati v nezavisnost, v svobodnost vsega duhovnega od ekonomskega, je pozval in prosil navzoče komunistične pisatelje, naj oni prav tako točno povedo, kakšno je njihovo pojmovanje kulture in kakšno je razmerje njihove do zapadnjaške kulture. Zlasti bi bilo važno osvetliti eno točko: ali je komunistično pojmovanje v popolnem prelomu s pojmovanjem evropskega zapada, oziroma ali naj je komunistično pojmovanje le nadaljevanje zapadnega pojmovanja, njegovo obogatitje, njegov polni razcvet. Julienu Bendi se zdi, da je komunistično pojmovanje kulture kot rezultante ekonomskih prilik neke družbe v popolnem nasprotju z zapadnjaškim pojmovanjem; zdi se mu, da je to komunistično pojmovanje docela novo, nam še popolnoma tuje, ki mora nujno voditi do literature, ki bo popolnoma nova tako po predmetih, ki jih bo obravnavala, po tonu, v katerem bo pisana in po občinstvu, za katerega bo pisana; taka literatura v

nobenem pogledu ne bi mogla biti organično nadaljevanje naše literature, marveč nekaj docela različnega, negacija vsega dosedanjega v literaturi.

Ko je Benda zaključil svoj govor, so vsi pričakovali, da bodo navzoči sovjetski pisatelji opredelili svoje stališče, povedali, kako si oni zamišljajo kulturo in kakšno je po njihovem razmerje njihove kulture do kulture zapadne Evrope. Sovjetski pisatelji so se tudi res oglasili k besedi, povedali marsikaj zanimivega, a k temu osrednjemu vprašanju, ki ga je tako ostro zastavil Benda, niso vedeli povedati nič bistvenega in novega. Zato so njihovi govori nekoliko razočarali. S. Leben.

R A Z N O

ALI VESTE

da velja za največje italijansko zunanje literarno slavje Premio San Remo, ki obsega nagrade za literaturo, likovno umetnost, esej itd. Za prihodnje leto vsebuje tekmovalni razpis naslednje simpatične postavke: nagrado petdeset tisoč lir za izvirno italijansko delo, ki naj kaže razvoj Italije k renesansi in analogno razvoj sodobne Italije k novi renesansi, k fašizmu. Petdeset tisoč lir za simfonično kompozicijo v proslavo dvatisočetnice rojstva cesarja Avgusta. Petdeset tisoč lir za fresko, ki naj bi krasila slavnostno dvorano neke narodne ustanove. Petindvajset tisoč lir za najboljši marmornati spomenik prvi italijanski kraljici. Petindvajset tisoč lir za delo inozemskega pisatelja, ki se bavi s prikazovanjem idejnih in socialnih uspehov današnje Italije. Nagrade bodo razdelili 28. oktobra prihodnjega leta in kakor običajno se bodo za to priliko v San Remu zbrali zatrdno spet asi evropske literature, ki radi paradirajo: Paul Valéry, Romain Roland, Thomas Mann, Marinetti itd.;

da je rekord v dirigentski zdržljivosti zatrdno dosegel pri letošnjih salzburških slavnostnih igrah Bruno Walter, ki je en dan dirigiral tri prireditve: dopoldne koncert dunajskih filharmonikov, popoldne Mozartov koncert za ameriški radio, zvečer pa je muzikalično vodil avstrijski glasbeni večer;

da maestro Toscanini za vsako predstavo, ki jo dirigira v newyorški Metropolitanški operi, še dandanes dobiva po dva tisoč dolarjev honorarja na večer;

da Max Reinhardt študira nov misterij, ki za zdaj še nima imena; napisala sta ga madžarska avtorja Pacsery in Nagy; glavno vsebino tvori kakor v vsakem misteriju, igra človeških lastnosti, stopnjevana s čisto modernimi simboli in elementi; poleg dobrote, zla, pravičnosti, laži, napuha nastopi tudi kultiviranost, svetovni nazor, politika itd. Reinhard bo z delom nastopil najprej to sezono v New-Yorku, zatem pa na prihodnjih salzburških igrah, kjer si je s »Slehnikom« tako prepričevalno ustvaril misterijsko tradicijo;

da je berlinska državna gledališka zbornica prepovedala uprizorjanje drame velikega literarnega zagovornika hitlerjanstva, Gerharda Hauptmanna delo Michael Kramer; dalje so prepovedali Hebbelovo dramo »Marija Magdalena« in dramatizacijo Tolstega »Ane Karenine«;

da je vatikansko glasilo prineslo zadnjič nekoč pol strani fotografij iz sovjetskega filma o Čeljuskih, ki je na zadnjem beneškem filmskem festivalu izzval dosti priznanja kot dokumentaričen film;

da praznuje berlinska univerza letos 125 letnico svojega življenja;

da je neki Stanislav Šimić izdal knjigo »Krleža kao kritik«, ki Krleži očita bombastičnost, nezanesljivost, netočnost in poskuša vse to dokazati; dalje se spotika ob izrazno razblinjenost, ob pretirano metaforiko in ob Krležovo politično frazerstvo;

da je Hermanna Sudermanna roman »Frau Sorge«, ki ga je nabiralec pred leti prevedel v slovenščino pod naslovom »Mati Skrb«, izšel do zdaj v dvestošestdesetih izdajah;

da imajo Katalonci, katerih narodna in kulturna usoda je podobna usodi Slovencev, v knjižnih izdajah dramatska dela iz vse svetovne literature, in da je to zanimivo zaradi tega, da se mi lahko zavemo, česa kljub polnosti svojega knjižnega življenja še nimamo. Kje kdo ve pri nas kaj o knjižnih izdajah Bataillea, Tristana Bernarda, Bernsteina, Björnsena, Brentana; Byrona, D'Annunzia, Fodorja, Hauptmanna, Molnarja, Mussetja, Musorgskega, Ostrovskega, Pellica, Poeja, Schillerja, Sudermanna, Turgenjeva, Verhaerena, Voltairea, Wagnerja in drugih bolj ali manj pomembnih dramatikov na svetu;

da je Seji Noma, ustanovitelj in lastnik največjega japonskega časopisnega in književnega založništva »Kodanska«, začel svojo pot kot za silo izobražen ljudskošolski učitelj s književnostnimi tendencami. Z žilavostjo, ki prav na njem kaže vse karakteristike žoltega plemena, in s srečo, ki je lastna vsem predrznim ljudem, je v dvajsetih letih postal kralj tiskane besede na Japonskem, sam izgradil delovni in vzgojni načrt za svoje sodelavce in delavstvo in do dna prodril v psihologijo prodajne organizacije. Zdaj je lastnik devetih velikih listov, ki izhajajo v nakladi od osemdeset tisoč do dva milijona izvodov, založnik ogromnih, v serijah izhajajočih izvirnih japonskih del, ki rabi samo za usnjate hrbte svojih izdaj mesečno kože petdeset tisoč ovac, lastnik največjega japonskega dnevnika in največje izdelovalnice gramofonskih plošč v Tokiu;

da je

Nabral Mirko Javornik.

Reviji je priložena položnica. Prosimo naročnike, da
nam nakažejo naročnino za mesec oktober.

Četrta redna knjiga, ki jo prejmejo naročniki za
letošnje poslovno leto

IVAN ALEKSANDROVIČ GONČAROV

O B L O M O V

Roman v štirih delih

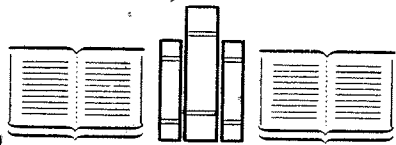
POSLOVENIL JOSIP VIDMAR

je pravkar dotiskan.

Zakasnil se je nekoliko zaradi velikega
obsega in pa zaradi stavke grafičnega
delavstva.

Zdaj ga bodo naročniki v najkrajšem času
prejeli. Seveda najprej tisti, ki imajo že
poravnano naročnino.

**Salda-konte, štrance, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

N

le

G

L

P

š

I